

1. Ναός του Σωτήρος

Είναι τό καθολικόν διαλελυμένης Μονῆς κειμένης ὀλίγα χιλιόμετρα πρὸς δυσμὰς τοῦ Γαλαξειδίου ἐπὶ πλαγιᾷς λόφου.

Ἐν κατόνῳ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν παραλληλόγραμμον, ἐξωτερικῶν διαστάσεων 12,00 X 5,00 μ., (ἔσωτερ. διαστ. 10,65 X 3,57 μ.), ἐνῶ εἰς τὴν ἀνωδομίαν καὶ τὴν στέγην σχηματίζεται εἰς σταυροπέδιον, μὲ ὑψηλοτέραν τὴν ἐγκαρσίαν κεραιάν (Πίν. 149 β).

Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς τοιχοποιίας ἐξάγεται, ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἀρχικὸν μῆκος τοῦ ναοῦ ἦτο 6,95 μ. ἐκ τῶν ὑστέρων δὲ ἐπηυξήθη πρὸς δυσμὰς εἰς μῆκος 12,00 μ., ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ καιροῦς οὗτος ὑπέστη πολλάς ἐπισκευὰς καὶ συμπληρώσεις.

Ὁ βόρειος τοῖχος διατηρεῖ, κατὰ τὸ πλεῖστον, τὴν ἀρχικὴν του μορφήν. Εἶναι ἐκτισμένος ἐκ κοινῆς τοιχοποιίας μὲ χρῆσιν ἀφθόνων θραυσμάτων κεράμων καὶ μίαν ζώνην ἐκ κουφικῶν γραμμάτων, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων εἰκονίζεται σταυρός. Ὑπὸ τὸ ἀέτωμα τῆς βορείου κεραιᾶς ἀνοίγεται δίλοβον παράθυρον, τὰ τόξα τοῦ ὁποίου εἶναι ἐξ ὀπτῶν πλίνθων, ἐπιστεφόμενα ὑπὸ ἀπλῆς σειρᾶς ὀδοντωτῆς ταινίας (Πίν. 149 γ).

Ἡ κατασκευὴ τῶν κεραιῶν τῆς στέγης εἶναι ἐπιμελεστέρα. Γίνεται χρῆσις ὀπτῶν πλίνθων εἰς ὀριζοντίας σειρᾶς (Πίν. 149 γ).

Ὁ νότιος τοῖχος εἶναι ἀνακατεσκευασμένος ἐξ ὀλοκλήρου διὰ κοινῆς τοιχοποιίας, ἐνῶ εἰς τὴν νοτίαν κεραιάν τῆς σταυρικῆς στέγης ἔχει ἐφαρμοσθῆ τὸ πλινθοπερίκλειστον σύστημα.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶναι ἐπιχρισμένον δι' ἀβεστοκονιάματος. Εἰς τὸν βόρειον μόνον τοῖχον σώζονται ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου, τρεῖς ὀλόσωμοι μορφαὶ καὶ ἕτεραι δύο εἰς τὰ ὑψαμίδια τοῦ διλόβου παραθύρου, ἔργα καλῆς ἐργασίας τοῦ 17ου-18ου αἰῶνος.

2. Ναός Ἁγίου Ἰωάννου

Ναὸς ἐντὸς τῆς πόλεως ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας. Ἐντὸς αὐτοῦ φυλάσσεται καλῶς διατηρημένη εἰκὼν, διαστ. 1,02 X 0,73 μ., ἐν ἣ εἰκονίζεται εἰς τὸ μέσον ἡ Ἁγία Ἄννα ἐνθρονος, φέρουσα εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς τὴν Θεοτόκον, κρατοῦσαν ὁμοίως τὸν μικρὸν Χριστόν. Ἀριστερὰ τῶν τριῶν τούτων μορφῶν ἴσται ὁ Ἅγιος Νικόλαος, δεξιὰ δὲ ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος. Ἡ εἰκὼν φέρει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Μιχαήλ Δαμασκηνοῦ.

Ἐδόθησαν ὁδηγίαι εἰς τοὺς Ἐπιτρόπους τοῦ ναοῦ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς εἰκόνας.

3. Μητροπολιτικὸς ναὸς Ἁγίου Νικολάου

Νεώτερα ἐκκλησία ἄνευ σημασίας. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ μέγα ξυλόγλυπτον τέμπλον, ἔργον τοῦ Μαστρο-Νικόλα ἐξ Ἡπείρου 1819 (;).

ΚΙΡΡΑ

Ἐγένετο καταμέτρησις καὶ φωτογράφησις τοῦ παρὰ τὴν θάλασσαν μεσαιωνικοῦ πύργου, ἐκτισμένου δι' ἀρχαίων ὀλικῶν.

ΔΕΛΦΟΙ

Κατόπιν τυχαίου εὐρήματος διεπιστώθη ἐν τῷ χωρίῳ Δελφοί, ὑπὸ τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ Στάδιον, ἡ ὑπαρξίς βασιλικῆς παλαιοχριστιανικῆς μετὰ ψηφιδωτοῦ διαπέδου.

Ἡ βασιλικὴ ἀπεκαλύφθη πλήρως δι' ἀνασκαφῆς γενομένης δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας (1959), ἀπετυπώθη καὶ ἐφωτογραφήθη.

Τὸ ἀξιόλογον ψηφιδωτὸν δάπεδον αὐτῆς, καλύπτον μόνον τὸ μεσαῖον κλίτος, μετεφέρθη διὰ συνεργείου τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως καὶ ἐτοποθετήθη πρὸ τοῦ Μουσείου τῶν Δελφῶν, τὸ δὲ κτήριον σχήματος ἀπλῆς τρικλίτου βασιλικῆς μετὰ νάρθηκος, σωζόμενον εἰς τινα σημεῖα μέχρις ὕψους 1.80 μ. κατεχώσθη καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ὁδὸν (βλ. Β.С.Н. 1959, σ. 752 - 756) (Πίν. 149 α, δ, καὶ 150).

ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

*

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Α' *Εἰσαγωγικά* (1956 - 1959). Συνεπληρώθησαν τελευταίως ὀγδοήκοντα ἔτη ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας (1881 - 1961). Τί ἐπετελέσθη κατὰ τὸ μακρὸν αὐτὸ χρονικὸν διάστημα ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς χώρας, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτεθῆ ἔδῳ. Χρονογραφικῶς μόνον σημειοῦνται οἱ κυριώτεροι σταθμοὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης τῆς περιοχῆς, ὡς εἰσαγωγῆ, τρόπον τινά, τῆς ἀναδρομικῆς ἐκθέσεως.

1. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐρεῦνης τῆς θεσσαλικῆς Προϊστορίας δύο εἶναι οἱ κυριώτεροι σταθμοί: Πρῶτον, αἱ προδρομικαί, ἀλλὰ θεμελιώδεις ἀνασκαφικαὶ ἐρευναι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ Χρ. Τσοῦντα εἰς τὸ Διμήνι καὶ τὸ Σέσκλον (1901 - 1903), τὰς δύο πασιγνώστους ἔκτοτε προϊστορικὰς ἀκροπόλεις τῆς περιοχῆς τοῦ Βόλου. Τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν ἐκείνων τοῦ Τσοῦντα, πλουτισθέντα κατόπιν διὰ τῶν συμπληρωματικῶν ἐρευνῶν τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς ὑπὸ τὸν Α. J. B. Wace (1907 - 1910), ἀποτελοῦν ἀκόμη καὶ σήμερον τὰς βάσεις τῶν γνώσεών μας περὶ τῆς προϊστορίας τῆς χώρας.

Ἐπειτα, ἡ προϊστορία τῆς Θεσσαλίας ἐγένετο καὶ πάλιν ἀντικείμενον συστηματικῆς ἐρεῦνης

κατά τὰ τελευταία ἔτη, διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ 1953 ἀνασκαφῶν τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Λαρίσης, κυρίως, ὑπὸ τὸν Vladimir Milojević. Ἀποκαλυπτικὴ εἰς βάθος τομὴ, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ πρόσφατος αὐτὴ ἔρευνα, τὰ πορίσματα τῆς ὁποίας ὑπῆρξαν ἐν πολλοῖς ἐπαναστατικά: Ἡ Παλαιολιθικὴ Ἐποχὴ, ἡ λεγομένη « Προκεραμεικὴ » Νεολιθικὴ, ἢ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ καθ' ὅλου καὶ ἡ Πρώιμος καὶ Μέση Περίοδος τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἀντικρίζονται σήμερον ὑπὸ ἄγνωστον τέως πρῶτον ἢ φωτίζονται περισσότερον. Τὸ πεδίου τῆς ἐρεύνης διηρῶνθη κατὰ πολὺ καὶ νέα, ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα, προβλήματα ἐτέθησαν, ἀλλὰ δὲ ἐπελύθησαν ἱκανοποιητικῶς.

Τέλος, διὰ τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας εἰς τὴν Ἰωλκόν, ἐνισχύθησαν αἱ ἐλπίδες μας περὶ τῆς διευκρινήσεως καὶ τῆς Μυκηναϊκῆς Περιόδου τῆς Θεσσαλίας.

2. Τῶν Ἱστορικῶν Χρόνων τῆς Ἀρχαιότητος ἀφθονα κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο καθ' ὅλην τὴν χώραν. Πλούσιος ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν ὁ ἀμνηστὸς τῶν πολυετῶν ἐρευνῶν καὶ περισυλλογῶν τοῦ Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου (1906 - 1922): Αἱ περιφημοὶ γραπταὶ στήλαι τῆς Δημητριάδος καὶ μεγάλος ἀριθμὸς ἐπιγραφῶν περιλαμβάνονται μεταξὺ τῶν εὐρημάτων αὐτῶν.

Συστηματικὴ ὁμως ἀνασκαφικὴ ἐξερεύνησις τῶν ἱστορικῶν ἐν γένει λειψάνων οἰκισμῶν καὶ ἱερῶν τῆς Θεσσαλίας οὐδέποτε ἐπεχειρήθη (ἐξαιρέσει ἴσως τῆς Δημητριάδος καὶ εὐαριθμῶν ἄλλων θέσεων). Μεγάλαι καὶ ὀνομασταὶ πόλεις τῆς ἀρχαίας Θεσσαλίας, ὅπως ἡ Λάρισα, ἡ Κραννῶν, τὸ Κιέριον, ἡ Τρίκκη καὶ ἡ Φάρσαλος, μᾶς εἶναι ἀκόμη ἄγνωστοι. Σημαντικὰ ἱερά, ὅπως τὸ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς παρὰ τὴν ὁμώνυμον πόλιν, τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς Τρίκκης καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸ Πύθιον, δὲν ἔχουν ἀκριβῶς ἐντοπισθῆ ἢ δὲν ἔτυχον συστηματικῆς ἐρεύνης.

3. Τὸ Ἀθανασάκειον Μουσεῖον τοῦ Βόλου παραμένει, ἐπὶ ἡμῖς ἤδη αἰῶνος (1909), τὸ μοναδικὸν ὀργανωμένον Μουσεῖον τῆς Θεσσαλίας. Τὸ τοπικὸν Μουσεῖον τοῦ Ἀλμυροῦ ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἐπιζήση τελικῶς καὶ θὰ παύσῃ νὰ λειτουργῇ ὑποτυπωδῶς, ἐνῶ ἡ Λάρισα θ' ἀποκτήσῃ μετ' ὀλίγα ἔτη νέον Μουσεῖον.

Τοπικαὶ συλλογαὶ ἀρχαίων ὑφίστανται εἰς Νέαν Ἀγχιάλον, Ἀγιάν καὶ Ἐλασσόνα, στεγαζόμενα εἰς χώρους οὐχὶ καταλλήλους.

Ἡ γενίκευσις τῆς μηχανικῆς καλλιέργειας κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, εἰς τὰς πλείστας περιοχὰς τῆς χώρας, ἐδημιούργησεν δεξυτάτον

πρόβλημα διασώσεως πολλῶν ἐκ τῶν λειψάνων αὐτῶν καὶ τῶν ἀπειραριθμῶν προϊστορικῶν συνεικισμῶν ἀφ' ἑτέρου.

Ζημίαι κατὰ τὴν Κατοχὴν. Αἱ ζημίαι εἰς ἀρχαία τοῦ Μουσεῖου Βόλου ὑπῆρξαν ἀσήμαντοι καὶ ἔμμεσοι (ἐκ τῆς ἀποκρύψεως τῶν ἀρχαίων εἰς ἀκαταλλήλους χώρους κλπ.).

Εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀλμυροῦ διηρπάγησαν πολλὰ ἀρχαία ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν καὶ ἀπωλέσθη ὁ Γ' τόμος τοῦ Εὐρετηρίου τοῦ Μουσεῖου. Ἐκλάπησαν ἐπίσης οἱ ὑπὸ στοιχεῖα ι', ιε', ιη', ιθ', κδ', κζ', κη' καὶ λζ' χαρτῶν κώδικες καὶ ὁ μεμβράνινος κώδιξ α' τοῦ ΙΒ' αἰῶνος (Ἐκθεσις Ν. Γιαννοπούλου ἀπὸ 27-4-1945).

Εἰς τὸ Μουσεῖον Λαρίσης ἐκλάπησαν ὑπὸ ἐχθρικῶν μονάδων, στρατωνισθεισῶν ἐντὸς αὐτοῦ, μαρμάρινα ἀγαλμάτια καὶ περὶ τὰ 300 ἀργυρᾶ νομίσματα, ἐνῶ ἐθραύσθησαν καὶ ἐξηφανίσθησαν πολυάριθμοι ἐπιγραφαὶ καὶ τινα γλυπτὰ. Ὀλίγα ἐξ αὐτῶν ἀνεύρομεν ἐντειχισμένα εἰς τὸν περίβολον ἢ θεθαμμένα εἰς τὴν αὐλὴν, εἰς βάθος ἐνὸς καὶ πλέον μέτρου!

Εἰς Νέαν Ἀγχιάλον ζημίαι ἐπηνέχθησαν εἰς τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα τῶν βασιλικῶν Γ καὶ Δ.

Τῆς Συλλογῆς Τυρνάβου περιεσώθησαν τὰ σπουδαιότερα ὄψιμα ἀρχαῖα ἀνάγλυφα (ἐκτιθέμενα ἤδη εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βόλου), ἐνῶ τὰ πλεῖστα ἄλλα λίθινα ἀρχαία (ἐπιτύμβια καὶ ἐπιγραφαὶ) κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.

Ἐκ τῶν ζημιῶν εἰς ἀρχαιολογικοὺς χώρους καὶ μνημεῖα ὀδονηροτέρα ὑπῆρξεν ἡ πλήρης σχεδὸν καταστροφὴ τοῦ ἀρχαιοτάτου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Γόνων, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ συμμοριτοπολέμου.

Ζημίαι ἐκ τῶν σεισμῶν (1955 - 1957). Οἱ καταστρεπτικοὶ σεισμοὶ τῶν ἐτῶν 1955 καὶ 1957 ἐπληξαν καὶ τὰ Μουσεῖα τῆς Θεσσαλίας, μάλιστα δὲ τὸ Μουσεῖον τοῦ Βόλου, τὸ ὁποῖον κατέστη ἐτοιμόρροπον. Εὐτυχῶς, αἱ εἰς ἐκθέματα ζημίαι ὑπῆρξαν ἀσήμαντοι, ἐπειδὴ τὸ κτήριον εἶχεν ἐγκαίρως ὑποστυλωθῆ, τελικῶς δὲ ἐξεκένωθη. Ἐξαιρετικῶς δυσχερῆς ὑπῆρξεν ἡ ἀποκαθῆλωσις τῶν γραπτῶν στηλῶν τῆς Δημητριάδος, αἱ ὁποῖαι τελικῶς διεφυλάχθησαν ἀσφαλῶς, χωρὶς νὰ ὑποστοῦν ἐμφανεῖς φθορὰς καὶ βλάβας.

Ἡ ἀντισεισμικὴ ἀνοικοδόμησις τοῦ κτηρίου τοῦ Μουσεῖου ἐπερατώθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1959, ἀπὸ τῆς ἀνοίξεως δὲ τοῦ 1960 ἐτέθησαν ἐν χρήσει αἱ νέαι, εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς αὐλῆς ἀνεγερθεῖσαι, ἀντισεισμικαὶ ἀποθήκαι.

Ζημίαις ὑπέστησαν καὶ τὰ κτήρια τῶν Μουσειῶν Ἀλμυροῦ καὶ Λαρίσης. Ἡ ἐπισκευὴ αὐτῶν ὁμως ὑπῆρξε πρόχειρος καί, κατὰ συνέπειαν, ὑπάρχει

πάντοτε λανθάνον το πρόβλημα ασφαλείας τῶν ἀρχαίων.

Τὸ λεγόμενον Μουσεῖον τῆς Ν. Ἀγχιάλου, παλαιὰ ἀποθήκη, κατέστη ἐπικινδύνως ἐτοιμόρροπον, ἐσχάτως δὲ ὑπεστύλωθη, ἐπειδὴ ἐκινδύνευσε νὰ καταρρεύσῃ. Διὰ λόγους ασφαλείας παραμένει κλειστόν.

Ἐργασίαι Ἐπανεκθέσεως. Ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας συνθήκας, ἐπανεκθετικαὶ ἐργασίαι δὲν ἦσαν δυνατὰ μεταξύ 1955 καὶ 1959.

Εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου κατεβλήθη προσπάθεια ταξινομήσεως καὶ καταγραφῆς τοῦ πλουσιωτάτου προϊστορικοῦ ὕλικου (προερχομένου ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἀρβανιτοπούλου, τοῦ Wace κλπ.), ὡς καὶ τῶν μικροτεχνημάτων. Διὰ τὰ γλυπτὰ καὶ τὰς ἐπιγραφὰς εἶχεν ἤδη προηγηθῆ ἀξιόλογος ἐργασία ταυτίσεως.

Εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Λαρίσης μετεφέρθησαν τὸ 1957 τὰ ἀπὸ τοῦ πολέμου ἐγκαταλελειμμένα εἰς τὸ λεγόμενον «Φρούριον» λίθινα ἀρχαῖα τῆς Συλλογῆς Λαρίσης. Ἡ ἐργασία ἐγένετο μὲ τὴν ἐνθερμον ὑποστήριξιν τοῦ φιλαρχαίου Δημάρχου τῆς Λαρίσης κ. Δημητρίου Χατζηγιάνη, διὰ μεταφορικῶν μέσων τοῦ Στρατοῦ.

Ἐπηκολούθησε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ τὸ ἐπόμενον ἡ ἐργασία ταυτίσεως καὶ νέας καταγραφῆς τῶν πολυαριθμῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν γλυπτῶν τοῦ Μουσεῖου καὶ ἡ προσωρινῆ ἐκθεσις τῶν σπουδαιότερων ἀρχαίων εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ ὡς Μουσεῖου χρησιμοποιομένου τουρκικοῦ τεμένους. Εἰς τὴν κατάταξιν, συμπλήρωσιν καὶ ἐκθεσιν συνέβαλε μὲγάλως τὸ Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον διὰ τοῦ Η. Biesantz. Ἐξ ἄλλου, μέρος τοῦ πλουσίου ὕλικου τῶν τελευταίων γερμανικῶν ἀνασκαφῶν τῆς περιοχῆς τῆς Λαρίσης ἐξετέθη ἐντὸς μικρῶν προθηκῶν μερίμνη τοῦ διευθύνοντος τὰς ἐργασίας VI. Milojević.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΙΩΛΚΩ (1956 - 1957)

Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν αὐτῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐδημοσιεύθησαν προσωριναὶ ἐκθέσεις (Πρβλ. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐταιρ. 1956, 43 ἐξ. καὶ ΠΑΕ 1956, *Archaeology*, 11 (1958) 13 ἐξ.), ὥστε παρέλκει ἐνταῦθα ἐκτενέστερος περι αὐτῶν λόγος. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1956 ἐδειξαν, ὅτι ὀλόκληρος ἡ ἔκτασις τοῦ γηλόφου τοῦ «Κάστρου» τοῦ Βόλου («Παλιὰ» σήμερον), μήκους 400 καὶ πλάτους 270 μ. περίπου, ἀπετέλει τὸν πυρῆνα τῆς Μυκηναϊκῆς Ἰωλκοῦ. Αἱ ἐπιχώσεις ἔχουν πᾶχος 12 μέτρων, ἐξ αὐτῶν δὲ τὰ 7 μ. καταλαμβάνουν τὰ μυκηναϊκὰ καὶ προμηκυναϊκὰ λείψανα. Ἀπεδείχθη ἐπίσης, ὅτι, παρὰ τὰ γραφέντα ὑπὸ

παλαιότερων ἐρευνητῶν, δὲν ὑφίστανται νεολιθικὰ στρώματα αὐτόθι (Πρβλ. Θεσσαλικά Α' (1958) 3 ἐξ.). Μυκηναϊκὸν ἀνάκτορον, εἰς δύο ἐπαλλήλους ἀρχιτεκτονικὰς φάσεις σωζόμενον (πιθανῶς δὲ καὶ μὲ ἴχνη τρίτης, παλαιότερας), ἐνετοπίσθη κατὰ τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ λόφου. Τὸ ἐκ λευκοῦ ἀσβεστοκονιάματος (stucco) δάπεδον τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου, τὸ ὅποιον κατέστρεψε τρομακτικὴ πυρκαϊὰ ὀλίγον μετὰ τὸ 1200 π.Χ., εὐρέθη εἰς βάθος 6.00 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας.

Τέσσαρες ἀρχιτεκτονικαὶ φάσεις τῆς Μέσης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ δύο τοῦλάχιστον τῆς Πρωίμου ἀπεκαλύφθησαν ὑπὸ τὰ μυκηναϊκὰ λείψανα.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1957 (Πρβλ. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐτ. 1957, 31 ἐξ.) περιωρίσθη, ἐλλείψει ἐπαρκῶν μέσων, εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς στρωματογραφίας τῆς παρὰ τὴν Ἰωλκὸν μυκηναϊκῆς καὶ προμυκηναϊκῆς θέσεως «Πευκάκια» (ταυτιζομένης πρὸς τὴν ἀρχαίαν Νήλειαν), ἐκ τῆς ὁποίας προήρχοντο ἀξιόλογα μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα (Πρβλ. P. Wolters, *AM* 14 (1889), 262 ἐξ.). Ἡ ἐπιχώσις εἶχε πᾶχος 8,50 μ., διεχωρίζετο δὲ εἰς τρία μείζονα μέρη, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὴν Πρωτοελλαδικὴν, τὴν Μεσοελλαδικὴν καὶ τὴν Ὑστεροελλαδικὴν περίοδον. Ἡ πρώτη ἀντιπροσωπεύεται διὰ τριῶν ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων, ἡ μεσαία διὰ πέντε καὶ ἡ ἀνωτέρα διὰ τριῶν.

Εἰς ἄλλην θέσιν τοῦ συνοικισμοῦ εὐρέθησαν χαρακτηριστικὰ λείψανα τῆς Νεωτέρας Νεολιθικῆς Περιόδου (Πρβλ. Θεσσαλικά Α' (1958) 10 ἐξ., εἰκ. 10 καὶ 12).

Λείψανα μεγαλοπρεποῦς κτηρίου ἐντὸς μυκηναϊκῆς ἐπιχώσεως, λίαν τεταραγμένης ὁμῶς, ἐσημειώθησαν εἰς μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας βάθος. Ὁ πλοῦτος τῆς κεραμεικῆς, ἡ ὁποία εὐρέθη ἔξω τοῦ κτηρίου αὐτοῦ καὶ τὸ μέγα πᾶχος τῶν κυρίων τοίχων του, ἐπιτρέπει τὴν τολμηρὰν εἰκασίαν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς κατοικίας τοῦ ἄρχοντος τοῦ συνοικισμοῦ.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ μυκηναϊκὸς συνοικισμὸς τῆς θέσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία δεσπόζει τοῦ ἀσφαλεστέρου λιμένος τοῦ ἐνδοτέρου μυχοῦ τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου, ὑπῆρξε τὸ ἐμπορεῖον τῆς Ἰωλκοῦ καὶ ὁ λιμὴν διὰ τοῦ ὁποίου εἰσήγοντο ἐκ τοῦ Νότου καὶ διεκινουῦντο πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Θεσσαλίας τὰ μυκηναϊκὰ προϊόντα.

2. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΤΡΙΚΚῆ (1956-1958)

Ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Τρικάλων, τῆς ἀρχαίας Τρίκκης, ἐνηργήθησαν κατὰ τὰ ἔτη 1956 καὶ 1957 ἀνασκαφαί, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἐν μέρει δὲ καὶ τοῦ Ὑπουργείου Δημοσ.

Ἔργων καὶ τῆς «Φιλαρχαίου Ἐταιρείας» τῆς πόλεως. Αἱ ἀνασκαφαὶ συνεχίσθησαν τὸ 1958 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (Πρβλ. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐταιρ. 1958, 68 ἐξ.), ἔκτοτε δὲ διεκόπησαν, ἐν ἀναμονῇ ἀπαλλοτριώσεων. Ἡ ἔρευνα διεξήχθη ἐν μέσῳ μυρίων δυσχερειῶν, ἐντὸς ὁδῶν τῆς πόλεως, πλατειῶν καὶ παρὰ τὰ θεμέλια οἰκημάτων.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1956 περιωρίσθη εἰς ἔρευναν τοῦ χώρου, ὅπου τῷ 1902 ὁ Π. Καστριώτης (Περὶ τοῦ ἐν Τρίκκῃ Ἀσκληπιείου, 1903) ἀνέσκαψε κτήριο, ταυτισθὲν πρὸς τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς Τρίκκης (κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, πρόκειται περὶ τοῦ «Ἀβάτου» ἢ τοῦ «περιβόλου» τοῦ Ἀσκληπιείου τοῦ Δ' π.Χ. αἰ.).

Αἱ εἰκασίαι δὲν ἐπεβεβαιώθησαν διὰ τῶν νέων ἐργασιῶν, ἀντιθέτως δὲ ἀπεδείχθη, ὅτι πρόκειται περὶ λουτρῶνος τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, προσηρητημένου εἰς μέγα κτήριο, δημοσίου προορισμοῦ. Ἀπεκαλύφθησαν ψηφιδωτὰ δάπεδα, κοσμούμενα διὰ συνήθων γραμμικῶν σχεδίων, τὸ ὑπόκαυστον τοῦ λουτροῦ καὶ ἀνάλημμα ἐκ κυβολίθων, πλάτους 1,05 μ. (Πίν. 152 γ). Τὸ κτήριο καταστράφη κατὰ τὸν Δ' αἰ. μ.Χ.

Παρὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀνάλημμα ἡ σκαφὴ ἔφθασε μέχρι βάθους 5,05 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας· περαιτέρω σκαφὴ ἦτο ἀδύνατος, ἔνεκα τῶν πηγαίων ὑδάτων.

Εἰς βάθος 3,40 μ. συνηντήσαμεν στῆμα μελανόν, περιέχον ἄφθονον τέφραν, ἄνθρακα καὶ ὅσα ζῶνα κεκαυμένα. Ἐκ τῆς κεραμικῆς συνάγεται, ὅτι τὸ στῆμα χρονολογεῖται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰ. π.Χ. Ἀλλαχοῦ ἐσημειώσαμεν ὄστρακα καὶ τοῦ Δ' αἰῶνος (Πίν. 152 α).

Βαθύτερον, τέλος, εὐρέθησαν καὶ τινα προϊστορικά ὄστρακα καὶ ἐν μυκηναϊκόν. Κατὰ τὸ 1957 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου καὶ ἐπεσημάνθη ἀρίστη τεχνικῆς ἀνάλημμα, ἀποτελούμενον ἐξ ὀρθοστατῶν ἐγχωρίου πωρολίθου. Ἡ σκαφὴ εἰς βάθος, ἐξ ἄλλου, ἀπεκάλυπεν ἄφθονα κεραμικὰ λείψανα τῆς μυκηναϊκῆς, τῆς Μεσοελλαδικῆς καὶ ἴχνη τῆς Πρωτοελλαδικῆς Περιόδου. Τὰ ὀλίγα γραπτὰ μυκηναϊκὰ ὄστρακα εἶναι ἀσφαλῶς ἐντόπια, ἀνάγονται δὲ κοσμητικῶς εἰς τὴν ΥΕ III Β φάσιν, ἐνῶ τεχνικῶς φαίνονται πρωτογεωμετρικά.

Τὸ 1958 αἱ ἀνασκαφαὶ συνεχίσθησαν δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (Πρβλ. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐτ. 1958, 68 ἐξ.). Ἐπεξετάθη ἡ ἔρευνα τοῦ μεγάλου ρωμαϊκῶν χρόνων δημοσίου κτηρίου πρὸς τὰ ΒΔ., ἤτοι πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ ἐξηκριβώθη, ὅτι τὸ ὅλον μήκος (ἢ πλάτος) τοῦ κτίσματος ὑπερέβαινε τὰ 64 μ. Εἰς βά-

θος 2.00 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ἀπεκαλύφθησαν ψηφιδωτὰ δάπεδα ἀρίστης τέχνης (Πρβλ. Τὸ Ἔργον ἐ.ἀ. εἰκ. 72 καὶ 73) ἐντὸς αἰθούσης πλάτους 10,45 μ., βορειοδυτικῶς τοῦ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀποκαλυφθέντος ἀναλήματος.

Τὰ ψηφιδωτὰ κοσμῶνται διὰ παραστάσεων διονυσιακοῦ, πιθανάτα, χαρακτήρος (Πίν. 151 γ, δ). Ἄλλὰ καίτοι παρόμοια θέματα δὲν εἶναι ἀπίθανα διὰ τὸν ξενῶνα ἢ ἀνάλογα κτήρια τοῦ Ἀσκληπιείου, δὲν δυνάμεθα πρὸς τὸ παρὸν νὰ βεβαιώσωμεν, καίτοι φαίνεται λίαν πιθανόν, ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν μέγα δημόσιον κτήριο ἀνήκει εἰς τὸ Ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Σπουδαῖα ἦσαν ἐξ ἄλλου τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν διὰ τὴν προϊστορίαν τῆς Τρίκκης (Πρβλ. Μ. Παπαδοπούλου-Θεοχάρη, Θεσσαλικά Β' (1959) 69 ἐξ.). Πρωτοελλαδικὰ, Μεσοελλαδικὰ καὶ Μυκηναϊκὰ κεραμικὰ λείψανα ἀποδεικνύουν, ὅτι ὁ παλαιότερος προϊστορικὸς συνοικισμὸς, ἐκ τοῦ ὁποῦ προήλθεν ἡ Τρίκκη τῶν μυκηναϊκῶν καὶ ἱστορικῶν χρόνων, ἰδρύθη κατὰ τὰ μέσα τῆς Γ' π.Χ. χιλιετηρίδος, τοῦλάχιστον. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἐπιβεβαίωσις τῆς ὑπάρξεως τῆς Τρίκκης κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ἀπέτελεσε τὸ σημαντικώτερον καὶ τὸ μᾶλλον εὐδαίμονον στοιχεῖον τῶν νέων ἐρευνῶν, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς διεκόπησαν ἔλλειψει χώρου πρὸς σκαφήν.

ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. Πυράσος

Ὁ προϊστορικὸς συνοικισμὸς τῆς Πυράσου, πόλεως μνημονευομένης εἰς τὸν «νῆον κατάλογον» (Β 695), ἠρευνήθη δοκιμαστικῶς τὸ φθινόπωρον τοῦ 1956. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς δοκιμῆς ἐδημοσιεύθησαν ἤδη ἐκτενῶς (Πρβλ. Θεσσαλικά Β' (1958) 29 - 68), ὥστε δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτεθοῦν πάλιν. Σημειοῦμεν ἅπλως, ὅτι πλὴν τῶν πλουσιῶν νεολιθικῶν εὐρημάτων, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξὶς ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων τοῦ Ε' καὶ Δ' π.Χ. αἰῶνος, κεραμικῆς τῶν Γεωμετρικῶν χρόνων καὶ — τὸ σπουδαιότερον πάντων — Μυκηναϊκῆς κεραμικῆς, σποραδικῶς μὲν καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Πυράσου, ἐντὸς καθαροῦ δὲ στρώματος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν νοτιώτερον, παρὰ τὴν Βασιλικὴν Γ. Ἐχομεν δηλαδὴ καὶ ἐντεῦθεν ἄλλην μίαν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῆς ἐπικῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἀξίας αὐτῆς διὰ τὴν μυκηναϊκὴν τοπογραφίαν τῆς Θεσσαλίας.

2. Σέσκλο

Ἡ στρωματογραφία τῆς γνωστῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου ἠρευνήθη δοκιμαστικῶς κατὰ τὸ 1956 καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος,

ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐργασιῶν συντηρήσεως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων. Περιληπτικαὶ ἀνακοινώσεις περὶ τῆς ἐρεῦνης αὐτῆς ἐδημοσιεύθησαν (Πρβλ. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 1957, 151 ἐξ. καὶ Θεσσαλικά Α' (1958) 74 ἐξ.,), ἀπομένει δὲ νὰ το-νισθῇ μόνον, ὅτι, καίτοι τὰ διατεθέντα μέσα ἦσαν πενιχρότατα, τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἄξια πολλοῦ λόγου: Ἀπεδείχθη δηλαδὴ ἡ παρουσία, εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ Σέσκλου, τῆς ἀποκλιθείσης «Προκεραμεικῆς», Νεολιθικῆς καὶ τῶν πρῶιμων φάσεων τῆς Ἀρχαιότερας Νεολιθικῆς, αἱ ὁποῖαι συμβατικῶς πάλιν ὀνομάσθησαν «Προ-Σέσκλον», «Πρωτο-Σέσκλον» κλπ. Εἶναι ἀπολύτως βέβαιοι, ὅτι ἂν ποτε ἐπανεξετασθῇ εἰς εὐρύτεραν κλίμακα ἡ στρωματογραφία τῆς ἀκροπόλεως (καὶ ὑπάρχει, εὐτυχῶς, ἐπαρκῆς πρὸς ἔρευναν χῶρος), τὰ πορίσματα θὰ εἶναι κατὰ πολὺ σημαντικώτερα.

3. Σουφλί Μαγούλα

Ἡ τυχαία κατὰ τὰ μέσα Μαΐου 1958 εὑρεσις πρωτοφανοῦς ἐν Ἑλλάδι ἀναγλύπτου στήλης - menhir (Πίν. 153 β) (Πρβλ. Arch. Anz. 1957, 37 ἐξ. ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς δοκιμαστικῆς ἐρεῦνης τοῦ προϊστορικοῦ αὐτοῦ συνοικισμοῦ, ὁ ὁποῖος κεῖται παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Πηνειοῦ, εἰς ἀπόστασιν πέντε χιλιομέτρων ΒΑ. τῆς Λαρίσης. Τὴν δοκιμὴν ἐπὶ τοῦ συνοικισμοῦ ἀνέλαβεν ὁ γράφων (Πρβλ. Θεσσαλικά Α' (1958) 78 ἐξ.), ἐνῶ ὁ Η. Biesantz τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου ἐπόπτευσε τὴν ἔρευναν τοῦ χώρου, ὅπου εἶχεν εὐρεθῆ ἡ στήλη - menhir (Πρβλ. Arch. Anz. ἔ. ἀ.).

Τὸ σημαντικώτερον πόρισμα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ συνοικισμοῦ ὑπῆρξεν ἡ εὑρεσις πλουσίου στρώματος τῆς «Προκεραμεικῆς» Νεολιθικῆς, πάχους μέχρις 1.00 μ., ὑποδιαιρουμένου μάλιστα εἰς τρία στρώματα.

Μεγάλην ἐξ ἄλλου ἐπισημονικὴν ἄξίαν ἔχει ἡ ὑπὸ τοῦ Biesantz ἀνακάλυψις Ὑστερονεολιθικοῦ νεκροταφείου παρὰ τὸν συνοικισμόν.

4. Κουφόβουνο-Βόλου

Δοκιμαστικὴ σκαφὴ ἐπὶ τοῦ συνοικισμοῦ αὐτοῦ τοῦ Βόλου ἀπεκάλυψεν ἐνδιαφέροντα λείψανα τῆς «Προ-Διμηνιακῆς» φάσεως τῆς Νεωτέρας Νεολιθικῆς καὶ ἴχνη τῆς Ἀρχαιότερας, εἰς τὸν πυθμένα τοῦ στρώματος (Πρβλ. Θεσσαλικά, ἔ. ἀ., 5 ἐξ.).

5. Νεσσωνίς

Τέσσαρες νεολιθικοὶ συνοικισμοὶ ἐπεσημάνθησαν πρὸ τοῦ χωρίου Τζαμί (ἐπισ. Νέσσων) καὶ τοῦ παρακειμένου χωρίου Τόϊμπασι, εἰς ἀπόστασιν 13 χιλιομέτρων περίπου ΒΑ. τῆς Λαρίσης. Δύο ἐκ τῶν ἀγνώστων τέως συνοικισμῶν

αὐτῶν ἀνεσκάφησαν δοκιμαστικῶς, βεβαιωθείσης τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν τῆς ἀρχαιοτάτης φάσεως τῆς κεραμεικῆς Νεολιθικῆς (τὸ Frühkeramikum τοῦ Milojević). Ἔτερον ἰδιάζον στοιχεῖον τῆς θέσεως εἶναι ἡ ἀφθονος παρουσία λιθίνων ἀγγείων τῆς ἀρχαιότερας Νεολιθικῆς, τὰ ὁποῖα κατεσκευάζοντο προφανῶς κατὰ χώραν.

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα εἶναι ἐπίσης τὰ πῆλινα νεολιθικὰ εἰδῶλια καὶ ἐν λίθινον, πολὺ πρῶιμον καὶ ἐσχηματοποιημένον. Παραστάσεις κεφαλῶν ζῴων καὶ ἀνθρώπων, πλαστικῶς δεδηλωμένα ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων ἀγγείων τῆς Ἀρχ. Νεολιθικῆς, περιλαμβάνονται ἐπίσης μεταξὺ τῶν σπουδαιότερων εὐρημάτων τῶν δοκιμῶν τοῦ 1957.

6. Μαγουλίτσα-Καρδίτσα

Νεολιθικὸς συνοικισμὸς γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μαγουλίτσα» ἠρευνήθη δοκιμαστικῶς κατὰ Σεπτέμβριον 1957 ἔξω τοῦ χωρίου Πιτσαρὶ (ἐπιστήμ. Ἀρτεσιανόν), παρὰ τὴν ὁδὸν Τρικάλων-Καρδίτσης καὶ πέντε χιλιόμετρα πρὸ τῆς δευτέρας. Τὰ εὐρήματα ἐδημοσιεύθησαν (Πρβλ. Θεσσαλικά Α' (1958) 39 ἐξ.). Ἄλλοι προϊστορικοὶ συνοικισμοὶ μεταξὺ Καρδίτσης καὶ Τρικάλων ἐπεσημάνθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον, ἐξ αὐτῶν δὲ ὁ σημαντικώτερος τοπογραφικῶς εἶναι ὁ παρὰ τὸ χωρίον Λέστενο (Διπόταμον), 5 χιλιόμετρα δυτικῶς τῶν Τρικάλων. Ἐπὶ τοῦ συνοικισμοῦ αὐτοῦ παρετηρήσαμεν ὄστρακα τοῦ ρυθμοῦ Β3α (Διμηνίου).

7. Θολωτὸς τάφος Γεωργικοῦ (Τσαούσι)

Ἀρχαιοκάπηλοι κατέστρεψαν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1957 τμήμα τῆς θόλου τοῦ ἀριστα διατηρουμένου θολωτοῦ τάφου ἔξω τοῦ χωρίου Τσαούσι (Γεωργικόν), 5 χιλίωμ. ΝΔ. τῆς Καρδίτσης. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνακατασκευῆς τοῦ καταστραφέντος τμήματος ἠρευνήθη τμήμα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τάφου αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος παρέμεινεν ἄγνωστος, ἐπειδὴ εὐρέθη τὸ 1917 σεσυλημένος (Ἀνασκαφὴ Α. Ἀρβανιτοπούλου πρβ. BCH 44 (1920), 395). Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως εὐρέθησαν μόνον τεμάχια ἀμυροχρῶμων ἀγγείων, δυνάμενα νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὴν ΥΕ I Περίοδον. Κατὰ συνέπειαν, ὁ θολωτὸς αὐτὸς τάφος εἶναι ὁ πρῶιμώτερος ἐν Θεσσαλίᾳ, πρέπει δὲ νὰ μελετηθῇ λεπτομερῶς. Ἡ διάμετρος τῆς θόλου εἶναι 8,70 - 8,85 μ., ἡ δὲ εἴσοδος ἔχει εὐρὸς 2,40 μ. καὶ εἶναι ἐν μέρει ἐστεγασμένη διὰ μεγάλων πλακῶν. Ἡ πλησιεστὴρα μυκηναϊκὴ θέσις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκεν ὁ τάφος, δὲν ἔχει ἀκόμη ἐντοπισθῆ ὑποθέτω, ὅτι πιθανώτερα εἶναι τὸ ὄψωμα τοῦ ἀνατολικῶς τῆς Καρδίτσης χωρίου Κουρτέσι.

8. Κουτσόχερο

Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ χωρίου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον κεῖται παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Πηνειοῦ, 17 χιλιομ. δυτικῶς τῆς Λαρίσης, μέγας προϊστορικός συνοικισμὸς ἀνεσκάφη δοκιμαστικῶς τὸ 1958. Τὰ νεολιθικὰ στρώματα εἶναι μᾶλλον λεπτὰ (1,50 μ.), ἐνῶ τεράστια φαίνονται αἱ ἐπιχώσεις τῆς Πρωίμου Χαλκοκρατίας. Ἡ χαρακτηριστικὴ κεραμικὴ τῶν στρωμάτων τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἐδῶ τὰ ἀγγεῖα Urfirnis, ἐντόπια καθ' ὄλοκληρίαν καὶ ἐξαιρετικῶς ἄφθονα.

Ἐν μόνον γραπτὸν ὄστρακον εὐρέθη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Εἰς τὴν παρακειμένην ὁμῶς «Μαγούλα Βραστήρα», δύο χιλιόμετρα νοτιοδυτικῶς τοῦ χωρίου καὶ παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Πηνειοῦ, τὰ μυκηναϊκὰ ὄστρακα ἦσαν ἄφθονα (γραπτὰ ΥΕ III A: 2 - III B). Ὁ συνοικισμὸς παρέσχε κυρίως ἀφθονώτατα νεολιθικὰ ὄστρακα (ἴδια νεώτερα Νεολιθικὰ τοῦ ρυθμοῦ Β3α1), τὰ ὁποῖα παραδόξως κοσμοῦνται μὲ βερνίκιον παρόμοιον κατὰ τὴν ὕφην πρὸς τὸ γάνωμα τῶν ἀγγείων Urfirnis τῆς Πρωτοελλαδικῆς Περιόδου. Τὸ φαινόμενον ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὸν τρόπον τῆς ὀπτήσεως τῶν ἀγγείων εἰς τὰ τοπικὰ ἐργαστήρια.

ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

1. Ἀκρόπολις Σέσκλου

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1957 ἐγένετο συντήρησις τῶν προϊστορικῶν οἰκημάτων τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου. Ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἐνισχύθησαν οἱ τοῖχοι τοῦ «μεγάρου» τῆς ἐποχῆς τοῦ Διμηνίου (Πρβλ. Χ. Τσούντα, Αἱ προϊστορ. ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, 1908, Πίναξ III, ἀρ. 1, 2, 3, 5, 6), ἡ «μεγαροειδῆς» οἰκία 7, 8, 9 τῆς Ἀρχ. Νεολιθικῆς καὶ τὸ οἶκμα 38, τῆς Ἀρχ. Νεολιθικῆς ἐπίσης. Τὰ ἄλλα οἰκήματα ἐκαθαρίσθησαν ἀπλῶς, ἐνισχύθη δὲ ἐπίσης ἡ περίφραξις τοῦ χώρου. Τμήμα τῆς ἀκροπόλεως κατὰ τὸ ΒΑ. ἄκρον κατέπεσε μετὰ τὸν ἰσχυρὸν σεισμόν τοῦ 1955, ἐδημιουργήθη δὲ ἐνταῦθα κάθετος τομὴ τῶν ἐπιχώσεων, ἡ ἐξέτασις τῆς ὁποίας ἐπέτρεψε νὰ γίνουσι σπουδαῖα στρωματογραφικὰ παρατηρήσεις.

Κατὰ τὸ 1957 ἀπεκόπη τμήμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως, ἐφ' οὗ ἐδράζεται ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ μεγάρου τῆς ἐποχῆς τοῦ Διμηνίου, τὸ ὁποῖον θὰ καταστραφῆ ἀφεύκτως, ἂν δὲν ὑποστηριχθῆ διὰ τοίχου ἀντιστηρίξεως.

2. Ἀρχαῖον Θέατρον Δημητριάδος

Πρωτοβουλία τῆς ἐν ἔτει 1957 συσταθείσης ἐν Βόλῳ «Φιλαρχαίου Ἐταιρείας», ἐγένετο κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1958 ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ γρά-

φοντος ἀποχωμάτωσις τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Δημητριάδος¹. Ἡ ἐργασία ἐσχεδιάσθη καὶ ἐξετελέσθη ὡς ἀπλῆ ἀποχωμάτωσις καὶ ἀνάδειξις τοῦ μνημείου, χωρὶς ἀνιχνευτικὰς εἰς βάθος τομὰς καὶ λεπτομερειακὴν σπουδὴν τῶν ἐπὶ μέρους. Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς ὁμῶς ἤλθον εἰς φῶς, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐνδιαφέροντα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα καὶ ἐπιγραφαί.

Τὴν θέσιν τοῦ θεάτρου εἶχε παρατηρήσει ἤδη ὁ Leake (Travels North. Gr. IV, 369), δοκιμαστικῶς δὲ ἀνεσκάψεν ὁ Στάης (ΠΑΕ 1901, 40). Ὁ Ἀρβανιτόπουλος τὸ 1907 (ΠΑΕ 1907, 180 ἐξ.) ἀπεκάλυψε μέρος τῆς σκηνῆς, τὴν ὁποῖαν ἐξέλαβεν ὡς «μεσαιωνικόν» ἢ «τουρκικόν» οἰκοδόμημα, κατέχον τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας σκηνῆς καὶ «πολὴ τῆς κονίστρας». Δοκιμὰς ἐνήργησε καὶ κατὰ τὸ 1912 (ΠΑΕ 1912, 156 ἐξ.), ἀλλὰ τὰ πορίσματα ὑπῆρξαν ἐξ ἴσου ἀπογοητευτικά.

Παραδόξως τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ἀπεδέχθη ἀβασανίστως καὶ ὁ Stählin (Pagasai und Demetrias, 119 ἐξ.), ὁ ὁποῖος ἐπίσης ὁμιλεῖ περὶ «μεσαιωνικοῦ» κτηρίου. Ἀντιθέτως, μετὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ ἐδείχθη σαφῶς, ὅτι πρόκειται περὶ αὐτῆς τῆς σ κ η ν ἦς τοῦ θεάτρου, σφωζομένης κατὰ τὴν μορφήν, ἦν τὸ θέατρον εἶχε κατὰ τὴν ἐσχάτην φάσιν τῆς ὑπάρξεώς του, δηλ. τὸν Δ' μ.Χ. αἰῶνα (Σχ. 1).

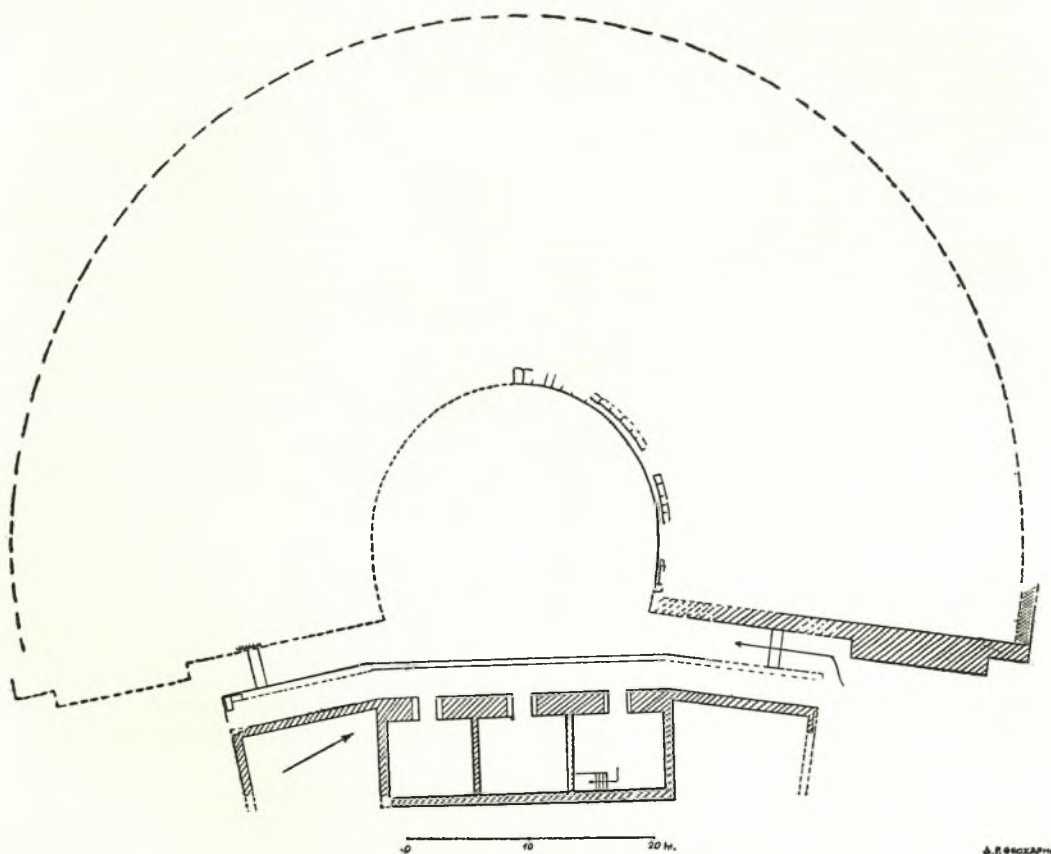
Ἡ σκηνὴ εἶναι ἐκτισμένη κατὰ μὲν τὴν κρηπίδα, ἡ ὁποία διτηρήθη πολλαχοῦ εἰς τὸ ἀρχικόν ὕψος, δι' ἀπλῆς λιθοδομῆς, συνδεομένης διὰ κονιάματος, κατὰ δὲ τὴν ἀνωδομίαν δι' ὀπτοπλίνθων, φερόντων τοὺς γνωστοὺς ἐκ συγχρόνων κτισμάτων τύπους δακτύλων. Τὸ μήκος τῶν τριῶν αὐτῆς δωματίων, πλὴν τῶν παρασκηνίων, εἶναι μ. 23,75 ἐξωτερικῶς, τὸ δὲ πλάτος μ. 8,75 ἐξωτερ. καὶ 6,07 ἐσωτερικῶς. Τῶν τοίχων τῆς σκηνῆς ὁ πρὸς τὸ προσκηνίον ἔχει πάχος 1,88 μ., ἐνῶ ὁ ὀπίσθιος μόνις τὸ ἦμισυ (0,90 μ.). Τὰ δωμάτια διτηρήσαν εἰς τινα σημεῖα τὰ κονιάματα, ἐφωτίζοντο δὲ διὰ διλόβων παραθύρων. Εἰς τὸ βορειότερον δωμάτιον διτηρήθη κλίμαξ ἐκ τεσσάρων βαθμίδων, πλάτους 1,52 μ., ὡς καὶ τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου, τὸ ὁποῖον εἶναι μαρμάρινον (μῆκος 1,44 μ., πλάτ. 0,90 μ.). Τὸ θεμέλιον τοῦ προσκηνίου εὐρέθη εἰς ἐλαφρῶς βαθύτερον ἐπίπε-

1. Τὰ πορίσματα τῶν ἐργασιῶν ἀποχωμάτωσεως τοῦ θεάτρου ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ γράφοντος εἰς Θεσσαλικά Γ' (1960) 57 ἐξ. Τὰ οικονομικὰ μέσα ἠρύσθη ἡ «Φιλαρχαίου Ἐταιρεία» ἐκ δωρεῶν τοῦ Δήμου Βόλου, τῆς Νομαρχίας Μαγνησίας, τῆς ἐν Ἀθήναις «Λέσχης τῶν Θεσσαλῶν» καὶ ἐξ εἰσφορῶν φιλαρχαίων πολιτῶν τοῦ Βόλου.

Μερικὴ ἀποχωμάτωσις τοῦ κοίλου ἐγένετο τὸ 1959 τῆ ἐποπτεία τοῦ πτυχ. τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Θ. Παπαθωμῆδη.

δον και εις απόστασιν 2,75 μ. από τής ὄψεως τής σκηνῆς, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ λαξευτῶν λίθων, φερόντων τοὺς συνήθεις τόρμους· τὰ ἀνευρεθέντα λείψανα αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐπαρκῆ διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς μορφῆς του, βέβαιον ὅμως φαίνεται, ὅτι τοῦτο χρονολογεῖται εἰς τοὺς

Ἐπιδαύρω θεάτρῳ (μ. 12,24). Ἡ ἐξωτερικὴ περιφέρεια τοῦ κοίλου, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν διαστάσεων τοῦ περισωθέντος, ἑλληνιστικῶν ἐπίσης χρόνων, ἀναλήματος τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος, πρέπει νὰ εἶχε διάμετρον 40 μ., ὅσην καὶ τὸ κυρίως θέατρον τῆς Ἐπιδαύρου. Ἐκ τῶν δε-

Σχ. 1. Δημητριάς. Κάτωψις τοῦ Θεάτρου (Ἀνασκαφαὶ 1958)

Ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ δὲν ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ζωῆς τοῦ θεάτρου.

Αἱ πάροδοι ἔχουν πλάτος 3,10 μ., κλείονται δὲ διὰ διπλῶν πυλῶν, τῶν ὁποίων ἐσώθησαν τὰ κατώφλια. Ἐκ τῶν πλευρικῶν ἀναλημάτων μόνον τοῦ ἀριστεροῦ ἐσώθησαν λείψανα. Ἡ ὄρχηστρα δὲν ἀνεσκάφη εἰς βάθος καὶ οὕτω δὲν γνωρίζομεν πρὸς τὸ παρὸν ἀκριβῶς τὰ κατ' αὐτὴν ὁ ἐσωτερικὸς αὐτῆς κύκλος, ἀπὸ τοῦ θεωρητικοῦ κέντρου μέχρι τῆς ὄψεως τοῦ προσκηνίου, ἔχει διάμετρον 19,20 μ. περίπου καὶ ἐπομένως ἀκτίνα 9,60 μ., ἐνῶ ἡ ἀκτίς μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ κοίλου εἶναι μ. 12,22 (40 ποδῶν), ὅση δηλ. καὶ ἡ τοῦ ἐν

δομένων αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐξαγωγή χρονολογικῶν συμπερασμάτων, φρονῶ ὅμως ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ ἀρχικοῦ κτίσματος: τὸ θέατρον εἶναι τοῦλάχιστον σύγχρονον πρὸς τὴν κτίσιν τῆς Δημητριάδος (293 π. X.). Ἄν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν προϋπήρξε παλαιότερον θέατρον (τῶν Παγασῶν, βεβαίως), εἶναι πρόβλημα, τὸ ὁποῖον, μὲ τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἔχομεν σήμερον, δὲν δύναται νὰ λυθῇ.

Εἰς τὸ κοῖλον, τὸ ὁποῖον μερικῶς μόνον ἀνεσκάφη, δὲν εὗρέθησαν κατὰ χώραν ἐδάωλια λίθινα, πλὴν τινῶν προεδριῶν ἐκ μαρμάρου, τεμαχίων θρόνων καὶ παρῖνων ἐδάωλιων εἰς δευτέραν χρῆ-

σιν. Μόνον ἡ ἐξ εὐθύρπτου λίθου ὑπόστρωσις τὴν ἐδωλίαν διετηρήθη εἰς πλείστας σειράς.

Πολλὰ τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἐργασίας ἀποχωματώσεως, δυστυχῶς ὅμως τὰ πλείστα εἶναι λίαν μικρά. Τὰ μόνα πλήρη ὀψωσδήποτε ἀνήκουν εἰς τὸ θέατρον τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (γεῖσα, κιονόκρανον κλπ.).

Ἐκ τῶν ἄλλων εὐρημάτων σπουδαιότερα εἶναι αἱ ἐπιγραφαί, μεταξύ τῶν ὁποίων καταλέγεται ψήφισμα τιμητικὸν τοῦ Κοινοῦ τῶν Μαγνήτων, ἔχον ὡς ἐξῆς:

*Μάγνητες Δημήτριον Ὁρέστου Δημητριῆ
τὸν γραμματέα τῶν συνέδρων ἀρετῆς ἔνεκεν
καὶ εὐνοίας τῆς εἰς αὐτούς.*

(Στέφανος)

[Λα]έρτιος Διονυσιογένου Δημητριεύς ὁ στρατηγὸς καὶ/[ή] συναρχία εἶπαν. Ἐπει Δημήτριος Ὁρέστου Δημητριεύς ὁ γραμματεὺς τῶν συνέδρων πεποιήται τὴν ἀνα[σ]/τροφὴν ἐν τῇ ἀρχῇ ὃν τρόπον ἐπέβαλλεν ἀνδρὶ καλῶ(ι) καὶ ἀγαθῶ ἀξίως αὐτοῦ τε καὶ τῶν Μαγνήτων, ἐνχει/ρισάντων αὐτῶι τὴν ἀρχήν, τοῖς τε χρεῖαν ἔχουσιν καὶ/ἐντυγχάνουσιν αὐτῶι ἴσον παρεχόμενος πᾶσιν διατετέ/λεκεν, ὅπως οὖν καὶ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα οἱ προαιρούμενοι πα/ραγίνεσθαι ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην, θεωροῦντες τὴν τῶν/συνέδρων καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Μαγνήτων ἐπίγνωσιν ὑπὲρ/τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν καὶ ἦν ποιῶνται μεγαλο/μέρειαν καὶ ἐκτένειαν εἰς τοὺς καλῶς ἀναστρεφομέ/νους ἐν ταῖς ἀρχαῖς, παρορμῶσιν ἐπὶ τὰ βέλτιστα καὶ/συμφέροντα τοῖς κοινοῖς πράγμασιν, δεδῶχθαι τοῖς/συνέδροις καὶ τῶι κοινῶι τῶν Μαγνήτων ἐπαυέσαι τε/ἐπὶ τούτοις Δημήτριον Ὁρέστου Δημητριῆ τὸν γραμμα/τέα τῶν συνέδρων καὶ στεφανῶσαι αὐτὸν τῶι ἐκ τοῦ νό/μου στεφάνωι καὶ εἰκόνη γραπτῇ εἶναι δὲ αὐτῶι καὶ προε/δρίαν ἐν ταῖς κατὰ Μαγνησίαν πόλεσιν τὸ δὲ ψήφισμα τοῦ/το ἀναγραφῆναι εἰς στήλην λιθίνην καὶ ἀναθῆναι ἐν Δη/μητριάδι ἐν ὧι ἂν αὐτὸς αἰρῆται τόπωι κολαφθῆναι δὲ εἰς/αὐτὴν καὶ τὸν στέφανον καὶ ἐπιγράψαι: Μάγνητες/Δημήτριον Ὁρέστου Δημητριῆ τὸν γραμματέα τῶν συνέ/δρων ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς αὐτούς. Ἀνα/θεῖναι δὲ καὶ τὴν εἰκόνα ἐν ὧι ἂν αὐτὸς αἰρῆται τόπωι καὶ/ποιήσασθαι τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν. Τὸ δὲ ἐσόμενον ἀνή/λωμα εἰς ταῦτα δοῦναι τὸν ταμίαν προνοηθῆναι δὲ/τὸν αὐτὸν καὶ τῆς ἐγδόσεως τῶν προεξηγμένων./Ἐδοξεν.
Ἐδοξεν καὶ τῆι ἐκκλησίαι.

Τὸ ψήφισμα, χρονολογούμενον εἰς τὸ δευτέρον ἡμισυ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος, εἶναι λόγῳ τῆς πληρότητός του πολῦτιμον ἐπιγραφικὸν εὑρημα, βοηθεῖ δὲ καὶ εἰς ἀκριβεστέραν συμπλήρωσιν ὁμοίων ψηφισμάτων τοῦ Κοινοῦ τῶν Μαγνήτων (IG IX² 1102, 1103, ἰδία). Πλήρης δημοσιεύσις αὐτοῦ

θὰ γίνῃ ἀλλαχοῦ, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιγραφῶν καὶ λοιπῶν ἐκ τοῦ θεάτρου εὐρημάτων.

ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ, ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΑΙ ΑΡΧΑΙΩΝ

1. *Δημητριάς*. Εἰς τὴν θέσιν « Πλαγιά », 500 περίπου μ. βορειότερον τῆς θέσεως « Μπουρμπουλήθρα » καὶ ἐν μέσῳ ἀγροτικῆς ὁδοῦ, ἀγούσης εἰς τὸ χωρίον Διμήνη, ἀνεσκάφησαν τάφοι τῶν ὀψίμων ἑλληνιστικῶν χρόνων καὶ τῶν ρωμαϊκῶν, οὐδὲν ἄξιον λόγου περιέχοντες (κάλλις πηλίνη, ὄστεοθήκη λιθίνη κλπ.).

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 350 μ. περίπου ΒΑ. τοῦ ἀρχαίου θεάτρου ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀνόρουξιν φρέατος μαρμάρινος ἀνδριάς τῶν αὐτοκρατορικῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Λείψανα μεγάλου κτηρίου, ἀσφαλῶς δημοσίου προορισμοῦ, ἐπεσημάνθησαν παρὰ τὴν θέσιν αὐτήν.

Ἐξ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί περισυνελέγησαν ἐπίσης ἐκ διαφόρων θέσεων τῆς πόλεως, αἱ πλείσται τῇ ὑποδείξει τοῦ τ. φύλακος ἀρχαιοτήτων Θ. Πολυζῶη.

2. *Λαρίσα*. Ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ Ἄεροδρομίου τῆς Λαρίσης ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ ἐκτ. Ἐπιμελητοῦ γυμνασιάρχου κ. Μ. Τσίλαγα τάφος θαλαμοειδῆς, ἑλληνιστικῶν χρόνων, σεσυλημένος ἐν μέρει. Δύο πῆλινα μικρὰ κωμικὰ προσωπεῖα καὶ πλῆθος ἀστραγάλων ἦσαν τὰ μόνα εὐρήματα.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐκτ. Ἐπιμελητοῦ περισυνελέγησαν ἐκ καταστραφέντων κατὰ τὰς ἰσοπεδωτικὰς ἐργασίας τῆς Ἀεροπορίας τάφων ἀξιόλογα μνηναϊκὰ ἀγγεῖα (Πρβλ. Θεσσαλικά Γ' (1960) 47 ἐξ.) Πρόκειται περὶ τῆς πρώτης ἀσφαλοῦς μαρτυρίας περὶ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Λαρίσης κατὰ τοὺς μνηναϊκοὺς χρόνους.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τοποθετήσεως ἀποχευτικῶν ἀγωγῶν καὶ θεμελιώσεως οἰκημάτων, ἀνευρέθησαν ποικίλα ἀρχαῖα λείψανα ἐντὸς τῆς πόλεως: ψηφιδωτὸν δάπεδον ρωμαϊκῶν χρόνων ἀπεκαλύφθη οὕτω ἐντὸς τῆς κεντρικῆς Ὀδοῦ τῶν Ἐξ, εἰς βάθος 2,85 μ. Ἐκοσμεῖτο διὰ γραμμικῶν σχεδίων (ρόμβων, τετραγώνων καὶ πλοχμῶν) χρώματα ἐρυθρόν, κίτρινον καὶ μέλαν). Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι περισυνελέγησαν, αἱ πλείσται εἶναι ἐπιτύμβιοι, ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ ἄξια μνείας εἶναι ψήφισμα ἀπελευθερωτικόν, ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ λίαν ἐνδιαφέρον ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα (Πίν. 152 β), ἔχον ὡς ἐξῆς, κατὰ πρόχειρον μεταγραφὴν:

A

*Διογένους θύγατρ[α] μ[μ]ε Λέων ἡρόδοσο
νύμφην, Τρίκκης ἐξίσ(ας) ὀ[δ]ίτ[α], Ἀριστόπολιν.*

Ἐξων δ' οὐ[-] μακρὸν βίον χρόνον ἀλλ' ἔτι κούρη κάθοντο, εἰμερτὴ μητρὶ τε καὶ γαμέτη.

B

*Τρίκην ἦν ἔλθης, φράσον, ὃ ξένη, τῶδ' ἐνὶ τύμβῳ Διογένους θυγάτηρ κέεται
Ἄριστόπολις· πένθος μὲν πάτερ πένθος
δὲ Λέοντι συνεύνω, πένθος μητρὶ φίλη
[πέ]νθος ἑὼ γενέτη νύμφη καὶ μήτηρ
[μικρ]ὸν χρόνον, ἀντὶ δὲ παστῶν καὶ θα-
[λάμ]ων ναιεῖ, δόσμορος, εἰν Ἄϊδη.*

Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται εἰς τὸν Δ' αἰῶνα μ.Χ.

3. *Τέμπη.* Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1957, κατὰ τὴν διάρκειαν ἐσκαφῶν μονάδος τοῦ Μηχανικοῦ τοῦ Στρατοῦ διὰ τὴν θεμελιώσιν πέλματος τῆς μεγάλης νέας γεφύρας τῶν Τεμπῶν, ἔναντι τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, καὶ μικρὸν πρὸ τῆς ἐξόδου τοῦ στενοῦ, κατὰ τὴν δεξιάν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ἀνευρέθησαν σπουδαιότατα λείψανα, ἀνήκοντα εἰς τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Δυστυχῶς ἡ καταστροφὴ εἶχε συμπληρωθῆ, ὅταν ἐλάβομεν γνῶσιν τοῦ τυχαίου εὐρήματος καὶ περαιτέρω ἔρευνα δὲν ἦτο πλέον δυνατὴ. Εἰς τὸ βᾶθος τῶν σκαμμάτων καὶ ὀλίγον ἀνωτέρω τοῦ βράχου διεσῶζετο μόνον μικρὸν τμήμα τῆς γωνίας στυλοβάτου (;), πλάτους 0,90 καὶ μήκους 1,60 καὶ 1,30 μ., ἐξ ἑνὸς δόμου, κειμένου ἐντὸς στρώματος μελανοῦ, ὑποδηλοῦντος πιθανῶς τὴν παρουσίαν βωμοῦ. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἠδράζετο τοῖχος παλαιοχριστιανικοῦ ἢ πρωίμου βυζαντινοῦ ναοῦ, σωζόμενος μέχρις ὕψους 1,50 μ., συνεχόμενος δὲ πρὸς τμήμα κόγχης. Ἐντὸς αὐτῆς διετηρεῖτο μάλιστα ἐλάχιστον τμήμα κονιάματος γραπτοῦ.

Ἐκ τοῦ ὀρύγματος εἶχον ἀπορριφθῆ εἰς τὰ χώματα, τὰ ὁποῖα ἠρυνήσαμεν μετὰ προσοχῆς, ἀρχιτεκτονικὰ τινα μέλη, βάσεις ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν καὶ τέσσαρες ἐπιγραφαί, ἔχουσαι ὡς ἐξῆς (Μουσεῖον Λαρίσης ἀριθ. εὑρετ. 741, 742, 743 καὶ 744, κατὰ σειρὰν) καὶ χρονολογούμεναι εἰς τὸ τέλος τῶν ἑλληνιστ. χρόνων :

(1) Ἄπλωνι

(2) Ἄπλωνι Πυθίου Κράτει[α]
Συρεία ἔλευθέρια

(3) [Ἄπλ]ωνι Πυθίου Ἀκρίβεια
[. . .]γένεια γυνὰ ὀνόθεικε (Πίν. 152 α).

(4) Ἀμφινεῖς
Λεοντιπέος
ὀνόθεικε

Τὰ λείψανα αὐτὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος Πυθίου εἰς τὰ Τέμπη ἐπιβάλλουν τὴν ἐξερευνή-

σιν τῆς περιοχῆς, παρὰ τὰς ἀνυπερβλήτους σχεδὸν δυσχερείας, τὰς ὁποίας παρενέβαλεν ἡ κατασκευὴ τῆς νέας ὁδοῦ καὶ τῆς γεφύρας.

4. *Φάσσαλος.* Ἐκ τυχαίων σκαμμάτων ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Φαρσάλων προέρχονται ἐνδιαφέροντα πηλίνα εἰδώλια τοῦ Ε' αἰ. π.Χ., δύο ἐπιγραφαί καὶ τινα νομίσματα.

Ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἀνωθι τῶν πηγῶν τοῦ Ἀπιδανοῦ ποταμοῦ, ἰσοπεδωτικαὶ ἐργασίαι καὶ θεμελιώσεις οἰκημάτων ἀπεκάλυψαν εἰδώλια κλασσικῶν χρόνων, θεμέλια ἀρχαίων κτισμάτων καὶ ἄφθονα μυκηναϊκὰ ὄστρακα (ΥΕ III Α - Β).

5. *Καλὸ Νερό (Σουλεμέζη) - Λαρίσης.* Τάφοι τοῦ τέλους τοῦ Δ' αἰ. π.Χ. ἀνεσκάφησαν ἐντὸς τοῦ χωρίου. Μέγας προϊστορικὸς συνοικισμὸς (Μαγούλα) ὑπάρχει παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ χωρίου (Νεολιθικὰ καὶ Χαλκοκρατικὰ ἐπιφανειακὰ εὐρήματα). Ἄλλος προϊστορικὸς συνοικισμὸς, ἐξ ἴσου ἄγνωστος μέχρι τοῦδε, τὸ ὕψωμα « Γκιόζ Τεπέ », περίπου 1,5 χιλιόμετρα δυτικῶς τοῦ χωρίου, ἀνάγεται ἐπίσης εἰς νεολιθικούς χρόνους.

6. *Μέγδοβα.* Τυχαίως εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ ὑδροηλεκτρικοῦ ἐργοστασίου Μέγδοβας (Ταυρωποῦ), νοτιῶς τῆς Καρδίτσης, χαλκοῦν ἀγαμάτιον πολεμιστοῦ γεωμετρικῶν χρόνων καὶ ἀλλαχού διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα, προφανῶς ἐκ τάφων προερχόμενα (ἀργυροῦν ἐνότιον, χαλκοῦν ψέλλιον καὶ δακτύλιος κλπ.).

7. « Κιόσκι » Λαρίσης. Κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου 1959 εἰς θέσιν « Κιόσκι », ΒΔ. τῆς Λαρίσης καὶ οὐκὶ μακρὰν τῆς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ, κατὰ τὴν πρὸς Ἀργισσαν ὁδόν, ἀπεκαλύφθη τυχαίως ὑπὸ ἀμμωρυκτῶν τάφος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν πολύτιμα κτερίσματα: Σπουδαιότερα αὐτῶν εἶναι δύο ἀργυροὶ σκύφοι μετὰ παράστασιν Νηρηίδων, κομιζουσῶν τὰ ὄπλα τοῦ Ἀχιλλέως, χρυσοῦς δακτύλιος μετὰ λίθον, ἐφ' οὗ παράστασις ἐρωτιδέως, ἀργυρὰ ἀγγεῖα καὶ φύλλα χρυσοῦ στεφάνου. Τὰ εὐρήματα μετεφέρθησαν εἰς τὸ Ἔθν. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον πρὸς καθαρισμόν καὶ συντήρησιν.

8. *Κρανῶν.* Ὑπὸ τῆς συναδέλφου Εὐαγγ. Πρωτονοταρίου - Δεϊλάκη ἀνεσκάφη ἐν Κρανῶνι, μετὰ τὴν σύλησιν του ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων, τὸ θέρος τοῦ 1959, πυραμιδοειδῆς τάφος τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθη τεθραυσμένη ὑπὸ τῶν συλητῶν σαρκοφάγος γραπτὴ, ἐξόχου διακοσμητικῆς τέχνης (Πρβλ. Ε. Πρωτονοταρίου - Δεϊλάκη, Θεσσαλικά Γ' (1960) 29 ἐξ.).

Ἐξω τοῦ τάφου αὐτοῦ, εἰς τὰ ἀπορριφθέντα

ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων χρώματα, εὑρέθη ὑπὸ παιδίσκης καὶ παρεδόθη εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν χρυσοῦν κόσμημα (καρφίς) (Πίν. 154 α).

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ 1960

ΕΠΑΝΕΚΘΕΤΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ (1960)

1. *Μουσείον Βόλου.* Ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρι τέλους Νοεμβρίου αἱ ἐπανεκθετικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸ Μουσείον Βόλου ἀπετέλεσαν τὸ κύριον ἔργον ἡμῶν. Ἡ καταγραφὴ καὶ ταξινόμησις τοῦ ὑλικοῦ συνεχίσθη καὶ ἡ ταῦτισις συνεπληρώθη. Τὰ ἀρχαῖα κατεγράφησαν εἰς τέσσαρα κωδικοποιημένα εὑρετήρια κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν: Λίθινα, Ἐπιγραφαί, Μικροτεχνήματα, Κεραμικὴ. Προετάχθη δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀρχικῶν γράμμα ἐκάστης κατηγορίας τῶν γλυπτῶν καὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐτηρήθησαν οἱ ἀριθμοὶ τοῦ παλαιοῦ εὑρετηρίου, διὰ πρακτικὸς κυρίως λόγους.

Συνεχίσθη ἐπίσης ὁ καθαρισμὸς, ἡ συγκόλλησις καὶ συμπλήρωσις τῆς κεραμικῆς καὶ τῶν γλυπτῶν, δι' εἰδικῶν τεχνιτῶν, ὡσαύτως δὲ ἡ ἀποκατάστασις τῶν γραπτῶν στηλῶν τῆς Δημητριάδος, αἱ ὁποῖαι μέχρι τοῦδε παρέμενον ἀποθηκευμέναι².

Εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ ἀνακατασκευασθέντος κτηρίου τοῦ Μουσείου κατεσκευάσθησαν βάρθρα ἐπενδεδυμένα διὰ μαρμάρου πρὸς ἑκθεσίαν τῶν γραπτῶν στηλῶν (Αἰθούσαι Α, Β, Δ καὶ Ε) καὶ συνεπληρώθησαν ἀλλαγαί τινες εἰς τὴν διάταξιν τῶν ἐκθεμάτων τοῦ προθαλάμου τοῦ Μουσείου.

Εἰς τὰς νέας ἀποθήκας, ἐξ ἄλλου, ἀπετέθησαν τὰ ἐκθέματα κατὰ κατηγορίας (Ἀποθήκη γλυπτῶν καὶ ἐπιγραφῶν, μικροτεχνιμάτων καὶ κεραμικῆς) καὶ ἐποθετήθησαν μεταλλικὰ στηρίγματα καὶ ρυμοὶ ἐξ ὑλικοῦ dexion.

Ἡ κατάταξις τοῦ ἀπεράντου προϊστορικοῦ ὑλικοῦ τοῦ Μουσείου συνεπληρώθη κατὰ τὸ παρὸν ἔτος, ἀφῆθη δὲ διὰ τὸ μέλλον μόνον ἡ συμπλήρωσις τῶν ἀγγείων.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, πολλὰ παλαιὰ εὑρήματα συνεπληρώθησαν ἢ κατενοήθησαν ἀκριβέστερον, ἄλλα δὲ ἐνεφανίσθησαν μὲ νέαν μορφήν, μετὰ τὸν λεπτομερῆ καθαρισμὸν. Ἡ ἀνακοίνωσις τῶν περιπτώσεων αὐτῶν θὰ γίνῃ ἀλλοχού.

2. *Μουσείον Λαρίσης.* Κατὰ τοὺς μῆνας Ὀκτώβριον, Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον ἐπανεκθετικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο καὶ εἰς τὸ Μουσείον τῆς Λα-

2. Εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν ἐκθεμάτων ἐβοήθησαν αἱ ἀρχαιολογοὶ Αἰκατέρ. Παπαζαφείρη καὶ Μ. Θεοχάρη· ἡ συγκόλλησις τῶν ἀγγείων ἀνετέθη εἰς τὸν Ἄ. Μαρῖνην, τῶν δὲ γλυπτῶν εἰς τὸν Μ. Νικολάκην.

ρίσης, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν ἡμῶν, διὰ τῶν ἀρχαιολόγων Μαρίας Θεοχάρη καὶ Ἑλένης Γουριώτη καὶ εἰδικῶν τεχνιτῶν.

Συνεπληρώθη ἡ καταγραφὴ τῶν γλυπτῶν καὶ τῶν ἐπιγραφῶν εἰς εἰδικὰ δελτία καὶ ἐφωτογραφήθη τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ, κατὰ τὸ δυνατόν δὲ προωθήθη καὶ ἡ καταγραφὴ τῶν μικροτεχνιμάτων καὶ τῆς κεραμικῆς. Τὰ εὑρήματα τῶν Γερμανικῶν ἀνασκαφῶν τῆς περιοχῆς Λαρίσης ἐπεξεργάσθησαν καὶ ἐφέτος οἱ ἀνασκαφεῖς, προετοιμάζοντες τὴν τελικὴν αὐτῶν δημοσίευσιν.

Τὰ κυριώτερα γλυπτά τοῦ Μουσείου ἐξετέθησαν ἐπὶ βάρθρων προσωρινῶς, ἐνῶ ἔλλειπει χώρου ἐντὸς τῆς μοναδικῆς αἰθούσης τοῦ Μουσείου, αἱ πλεῖστα τῶν ἐπιγραφῶν παρέμειναν εἰς τὸ προσύλιον, ὅπου ἀνηγέρθη ὑπόστεγον καὶ μικρὸν φυλακεῖον. Τὴν ἐπισκευὴν τῆς ὁροφῆς τῆς αἰθούσης καὶ τὴν τοποθέτησιν φωτιστικῶν σωμάτων ἀνέλαβεν ὁ Δήμος τῆς Λαρίσης.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΙΩΛΚΩ

Μετὰ διετῆ διακοπὴν, ἐπανελήφθησαν αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐν Ἰωλκῷ, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (Πρβλ. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρ. 1960, 55 ἐξ.). Κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος ἡ Ἀρχαιολ. Ἐταιρεία ἐξηγόρασε δύο τῶν ὑπερκειμένων τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου οἰκημάτων, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βελισσαρίου· ἐπειδὴ ὁμως ἡ κατεδάφισις αὐτῶν δὲν ἐπετεύχθη ἐν τῷ μεταξύ, αἱ ἀνασκαφαὶ προσέλαβον τὸν χαρακτηριστὴν στρωματογραφικῆς ἐρεύνης.

Εἰς τὸ μυκηναϊκὸν ἀνάκτορον ἐμελετήθη κυρίως τὸ στρώμα τῆς καταστροφῆς καὶ διεπιστώθη, ὅτι ἡ καταστρέψασα τὸ κτήριο πυρκαϊὰ πρέπει νὰ τοποθετηθῇ χρονικῶς εἰς τὴν ΥΕ III C:1 περίοδον καὶ μάλιστα περὶ τὸ τέλος τῆς πρωιμωτέρας αὐτῆς φάσεως, ἤτοι περὶ τὸ 1200 π.Χ. Ἐν μέσῳ μυριῶν δυσχερειῶν, λόγῳ τοῦ ἐπικρεμαμένου μεσαιωνικοῦ τείχους, ἀπετολμήθη ἡ ἀνασκαφὴ τμήματος μεγάλης αἰθούσης τοῦ ἀνακτόρου, περικλειομένης ὑπὸ μακροῦ τοίχου (μήκους 11 μ. περίπου). Ἐπειτα ἐμελετήθη ἡ θεμελίωσις τοῦ ἀνακτόρου ἐν τομῇ καὶ ἐγένοντο λίαν ἐνδιαφέρουσαι παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀμέσως παλαιότερας ἀρχιτεκτονικῆς φάσεως (ΥΕ III A).

Εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων δεκάδων μέτρων νοτιώτερον τοῦ ἀνακτόρου, ἡ σκαφὴ ἐντὸς μεγάλης τάφρου εἰς βάθος ἐπέτρεψε τὴν λεπτομερῆ σπουδὴν τῶν ἀλλεπαλλήλων στρώσεων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων τῆς Πρωτογεωμετρικῆς Περιόδου. Εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα, πλὴν μεταγε-

νεστέρων κτισμάτων και τάφων, εδρέθησαν κεραμεικά λείψανα των ελληνιστικών χρόνων, του Δ' και Ε' π.Χ. και τινά παλαιότερα (αρχαϊκά και γεωμετρικά).

Το Πρωτογεωμετρικόν στρώμα είχε πάχος 1,50 έως 2,00 μ., περιελάμβανε δὲ οἰκοδομικά λείψανα τ ε σ σ ά ρ ω ν έ π α λ λ ή λ ω ν φ ά σ ε ω ν. Καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἡ Ἰωλκός εἶναι ἡ πρώτη θέσις ἐν Ἑλλάδι εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται παρομοία διαπίστωσις.

Τὰ οἰκήματα ἔχουν λιθόκτιστον κρηπίδα καὶ εἶναι εὐθυγράμμου κατόψεως· περισσότερα ὅμως στοιχεῖα πρὸς τὸ παρὸν ἐλλείπουν, ἐπειδὴ τὰ οἰκήματα ἀπεκαλύφθησαν ἐν τομῇ· θὰ ἀπαιτηθῆ προφανῶς πολὺ εὐρύτερα ἔρευνα εἰς τὸ μέλλον διὰ τὴν συλλογὴν ἐπαρκῶν στοιχείων περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Πρωτογεωμετρικῆς Περιόδου ἐν Ἰωλκῷ. Τὸ πρόβλημα ἐνέχει ἰδιαίτην σημασίαν διὰ τὴν ἑλληνικὴν πρωτοϊστορίαν.

Μέγα πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων συνελέγη ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων στρώσεων τῆς ἐπιχώσεως, ἀλλὰ τὸ ὕλικόν δὲν ἐμελετήθη ἀκόμη πλήρως. Ἐξ ἄλλου, λίαν ἐνδιαφέροντα ὑπῆρξαν τὰ εὐρήματα τάφων παιδικῶν, οἱ ὅποιοι ἔκειντο μεταξὺ τῶν οἰκημάτων.

Τὸ σπουδαιότερον πόρισμα τῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις συνεχείας εἰς τὴν κεραμεικὴν τῶν ὀψίμων μυκηναϊκῶν καὶ τῶν πρωτογεωμετρικῶν χρόνων.

Τοῦ μυκηναϊκοῦ στρώματος ἠρευνήθη μόνον τὸ ἀνώτατον μέρος καὶ εἰς ἔκτασιν περιορισμένην. Μεταξὺ τῶν σπουδαιότερων εὐρημάτων περιλαμβάνονται τεμάχια μεγάλου κρατήρος μὲ παραστάσεις μορφῶν ἐν σειρᾷ, ὅπως τὸ περιφημον ἐκ Μυκηνῶν « ἀγγεῖον τῶν πολεμιστῶν ».

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΡΑΝΝΩΝΙ

Ἡ ἀγρία ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων σύλησις τάφων κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1959 καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα σκαφή αὐτῶν κατὰ τὸ θέρος τοῦ αὐτοῦ ἔτους (Πρβλ. Ε. Πρωτονοταρίου - Δεϊλάκη, Κτιστὸς πυραμιδοειδῆς τάφος ἐκ τοῦ νεκροταφείου Κραννῶνος, Θεσσαλικά Γ' (1960) 29 ἐξ.), ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ εὐρύτερας ἐρεύνης τῆς θέσεως κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1960. Κατ' αὐτὴν ἀνεσκάφησαν πλήρως δύο κτιστοὶ τάφοι, καλυπτόμενοι ὑπὸ τῦμβων, δοκιμαστικῶς δὲ ἀνεσκάφησαν τρεῖς τῦμβοι παρὰ τὴν ἀκρόπολιν, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαιοκάπηλοι, ἐπανελθόντες εἰς τὸ μεταξὺ, εἶχον ἤδη ἀνεπιτυχῶς ἐπέμβει.

Ὁ χώρος τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἡ περίξ ἐκτασις ἠρευνήθησαν, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ἐπισταμένως, περισυνελέγησαν δὲ σπουδαῖα γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα· συντελέσθη δὲ καὶ ἡ τοπογρά-

φησις τῆς ἐκτάσεως, διὰ νὰ διευκολυνθῆ ἡ κήρυξις τοῦ χώρου ὡς ἀρχαιολογικοῦ. Τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν αὐτῶν καὶ ἐρευνῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτεθοῦν ἐνταῦθα διὰ μακρῶν, παρέχονται ὅμως ἐν συνεχείᾳ τὰ κυριώτερα αὐτῶν, ὑπὸ μορφήν προσωρινῆς ἐκθέσεως. Ἡ ὀριστικὴ δημοσίευσις εὑρίσκεται εἰς τὸ στάδιον τῆς τελικῆς ἐπεξεργασίας.

Τὰ κατὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Κραννῶνος εἶναι ὅπωςδῆποτε γνωστὰ (R.E. ἄρθρ. *Krannon* Stählin, Hellen. Thessal. 1924, III ἐξ.)· τοῦ τοπίου κυριαρχεῖ ἡ μεγάλη ἀκρόπολις (« Κάστρο »), χαμηλὴ τραπεζιόσχημος ἑξαρσις μήκους 520 μ. καὶ πλάτους 350 μ., ἀπέχουσα 25 χιλιομ. ΝΔ. τῆς Λαρίσης καὶ 2,5 χιλ. πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἀπὸ τοῦ ὁμώνυμου χωρίου (Χατζηλάρ). Κατὰ μῆκος τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ Κάστρου ἀγεί πρὸς τὸ νοτιώτερον κείμενον χωρίον Δοξαρά, ἀκολουθοῦσα ἐν μέρει τὴν κατεύθυνσιν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, διακρίνονται τῦμβοι κατὰ σειρὰν, χωροῦντες μέχρις ἀποστάσεως 3 περίπου χιλιομέτρων πρὸς τὰ ΝΑ. Δεκαπέντε τοῦλάχιστον τῦμβοι εἶναι σήμερον ὁρατοί, ἄλλοι δὲ τινες ἔχουν ἰσοπεδωθῆ διὰ τοῦ μηχανικοῦ ἀρότρου. Ἐξ ἄλλου οἱ πλείστοι ἀνεσκάφησαν ἀπὸ δεκαετηρίδων ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἢ ὀργανωμένων ἀρχαιοκαπήλων.

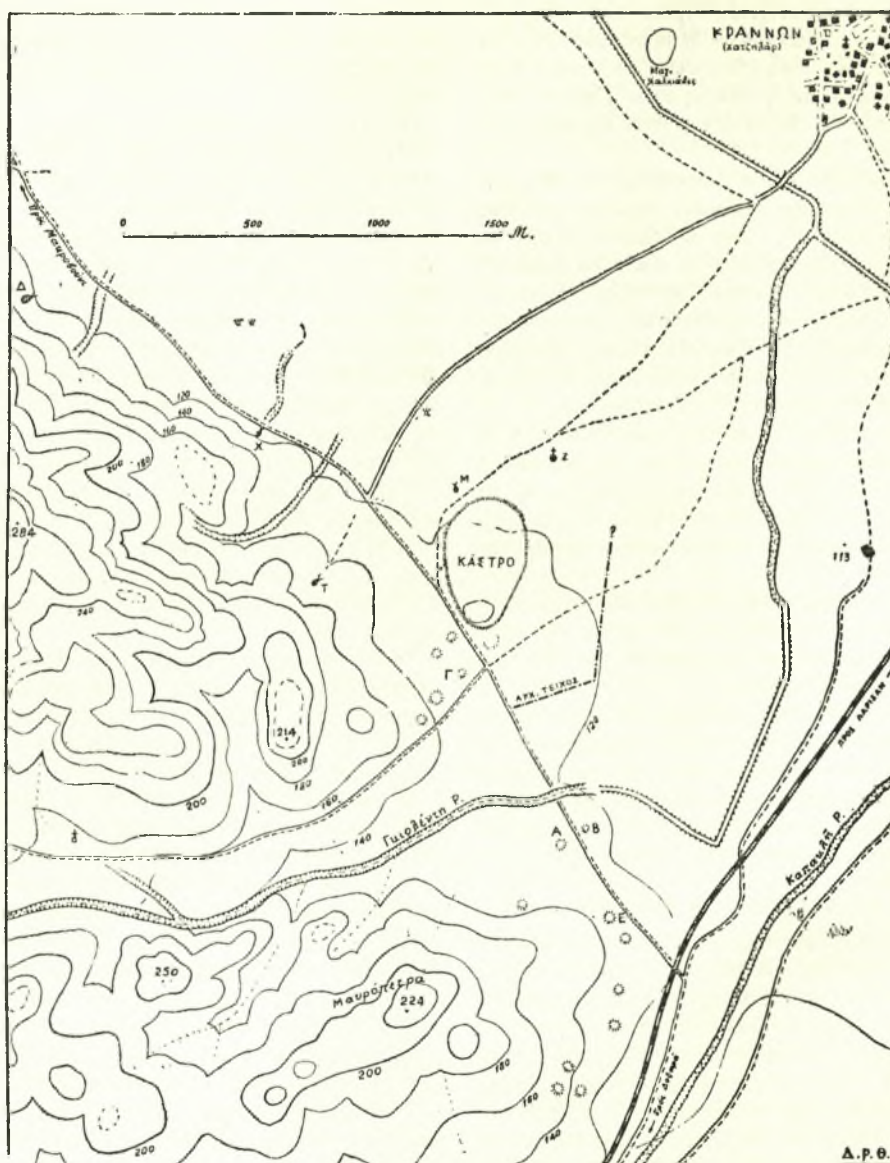
Οἱ δύο πλήρως ἀνασκαφέντες ὑφ' ἡμῶν τάφοι κεῖνται πλησιέστατα ἀλλήλων, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς Δοξαράν καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,5 χιλιομ. νοτιώτερον τῆς ἀκροπόλεως (Πρβλ. Τοπογρ. σχέδιον 3 Α καὶ Β).

Ὁ τάφος Α (Σχ. 3) εἶχε κατὰ τὸ ἀνώτερον μέρος ἀνασκαφῆ ὑπὸ τῆς Ε. Πρωτονοταρίου-Δεϊλάκη (Πρβλ. Θεσσαλικά Γ', ἐ.ἀ., 44 - 45 καὶ εἰκ. 11), εὐρέθη δὲ πλήρως σεσυλημένος. Ἐκτισμένος ἰσοδομικῶς ἐκ λαξευτῶν παρολίθων, ἀποτελεῖται ἐκ τετραγώνου θαλάμου, πλάτους μ. 3,15 καὶ μήκους 3,17 μ., θύρας εὔρους μ. 1,03 καὶ στομίου μήκους 1,18 μ. καὶ πλάτους 1,37 μ. Τὸ δάπεδον, μ. 0,16 χαμηλότερον τῆς φλιᾶς τῆς θύρας, εἶναι ἐστρωμένον διὰ μεγάλων πλακῶν πάρου, ἐνῶ τὸ στόμιον εἶναι κατὰ 0,22 μ. ὑψηλότερον τοῦ κατωφλίου. Δρόμου κτιστοῦ λείψανα δὲν ὑπάρχουν. Ἡ θύρα εὐρέθη πεφραγμένη διὰ λίθων ἀτάκτων, ἀποτελούντων προφανῶς τὸν διαλυθέντα ὑπὸ τῶν συλητῶν τοῖχον ἀποφράξεως. Τὸ ὀριζόντιον ἐνταῦθα ὑπέρθυρον εἶναι διεργηγμένον ἐν τῷ μέσῳ καὶ χρήζει στηριξέως (Πίν. 154 δ, ε).

Ἡ στέγασις τοῦ θαλάμου γίνεται διὰ διπλῆς συγκλίσεως τῶν τεσσάρων πλευρῶν αὐτοῦ, ἀπὸ ὕψους 1,31 μ., ὅσον εἶναι τὸ ὀρθογώνιον παραλ-

ληλεπίπεδον τμήμα τῆς βάσεως τοῦ θαλάμου. Δημιουργεῖται οὕτω μία κόλινος πυραμῖς καὶ ἐπ' αὐτῆς δευτέρα, ὀξυτέρα. Κατὰ τὴν γένεσιν

δεμῖα ὑπάρχει ἀμφιβολία, ἐπειδὴ ἡ σύγκλισις τῶν τοιχωμάτων εἶναι ὁμοιόμορφος καὶ διότι ὁ κορυφαῖος λίθος (« τὸ κλειδί ») εὐρέθῃ ἐντὸς τοῦ

Σχ. 2. Κραννών. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς περιοχῆς

τῆς δευτέρας πυραμίδος ὑπάρχει στενὴ ἐξέχουσα ταινία, δίκην διαζώματος ἢ κοσμοφόρου. Ὡς εἴπομεν, τὸ ἄνω μέρος τοῦ τάφου εἶναι κατεστραμμένον καὶ οὕτω δὲν σώζεται πλήρως ἢ ἰδιόρρυθμος αὐτῆς στέγη· περὶ τῆς μορφῆς ὁμοῦς αὐτῆς οὐ-

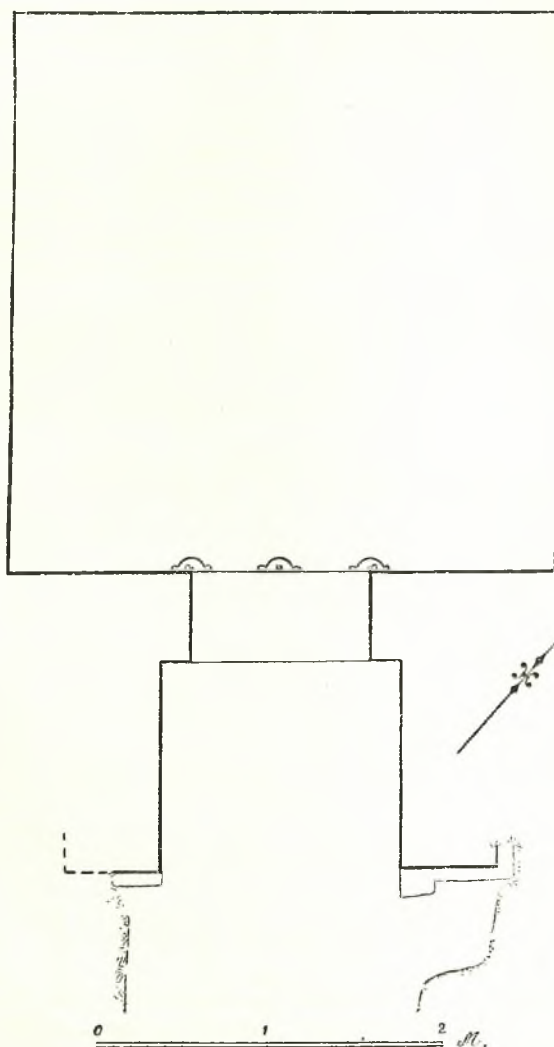
τάφου (διαστάσεις: 0,28 X 0,33 μ., πᾶχος 0,18 μ.). Τὸ σωζόμενον ὕψος τοῦ τάφου εἶναι ἀπὸ τοῦ δαπέδου μ. 3.23, ἐνῶ τὸ ἀρχικὸν ὑπολογίζεται εἰς 4.20 καὶ πλέον.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ θαλάμου εὐρέθησαν τε-

μάχια άγγείων μελανομόρφου ρυθμού (Kleinmeisterschalen), έρυθρομόρφων του Ε' π.Χ. αιώνας καί τινων του Δ' αί. Έξ αυτών ο τάφος δέν είναι δυνατόν νά χρονολογηθῆ άκριβώς, άλλ' έκ των

νά υπάρχουν πολλά, άλλά αί επί τό αρχαιότερον διαφοραί του τάφου Α είναι καταφανείς.

Ο τάφος Β (Σχ. 4) κείται όλίγα μέτρα πρὸς άνατολάς του πρώτου (Α), καλύπτεται ό-

Σχ. 3. Κρανών. Κάτωπις τάφου Α

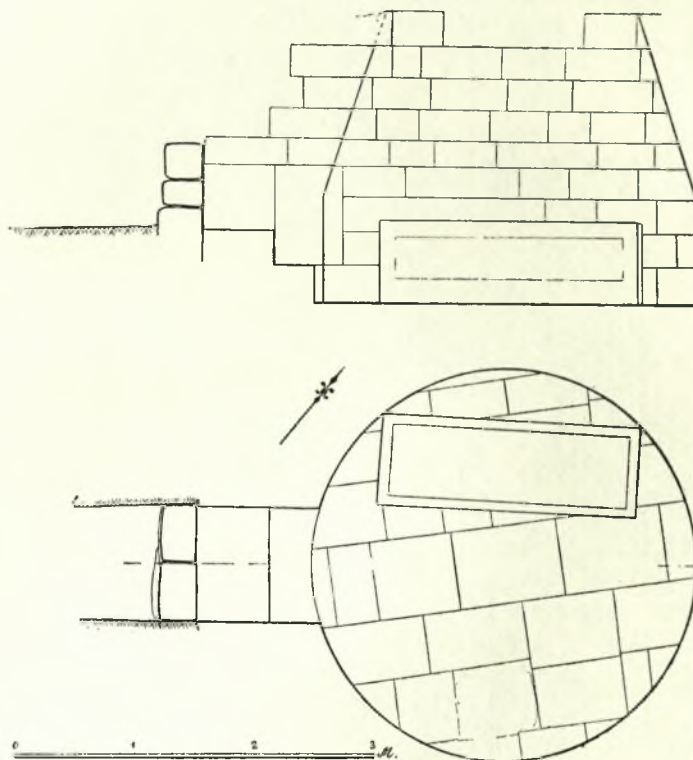
έπί μέρους μορφικών αυτού στοιχείων (τρόπος στεγάσεως, έλλειψις δρόμου κλπ.) συνάγομεν ότι είναι πιθανή ή τοποθέτησίς του εις τας άρχάς του Δ' αιώνας π. Χ. Διότι φαίνεται κατά πολύ πρωιμότερος του πυραμιδοειδούς τάφου τῆς Κρανώνος, τόν όποϊον άνέσκαψεν ή Ε. Πρωτονοταρίου Δειλάκη (Θεσσαλικά, έ. ά., 29 έξ.), του β' ήμίσεος του Δ' αιώνας. Στοιχεΐα κοι-

μοίως υπό τύμβου και είχαν επίσης συληθῆ από μακροῦ· ό ιδιοκτήτης του άγροῦ μάλιστα είχε καταστρέψει τό άνωτερον μέρος του τάφου, άποκαλυθέν διά τῆς καλλιεργείας, χάριν των ώραίων κυβολίθων, τους όποϊους μετεκόμισεν εις τό χωρίον.

Είναι έκτισμένος ισοδομικῶς διά θαυμασίως είργασμένων κατά τήν επιφάνειαν κυβολίθων

σκληροῦ ἐπιχωρίου πωρολίθου, με ἀρμοὺς τριχοειδεῖς, τονιζομένους διὰ λοξοῦ λαξεύματος (Πίν. 154 β). Ὁ θάλαμος εἶναι κυκλικός, διαμέτρου 3,28 μ., ἡ εἰς αὐτὸν δὲ εἴσοδος γίνεται διὰ στενοῦ στομίου ἐκ δύο βαθμίδων (Πίν. 154 γ) πλάτους 0,97 μ. καὶ μήκους μόλις 0,62 μ., ἄνευ θυροφύλλων. Τὸ στόμιον ἀποφράσσει ἐξωτερικῶς τειχίον πάχους 0,32 μ., σωζόμενον εἰς ὕψος 0,70 μ.

τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχαϊκῶν, γεωμετρικῶν καὶ μυκηναϊκῶν θολωτῶν τάφων τῆς Θεσσαλίας (Ἀρχαϊκὸς τῆς Φαρσάλου, Ν. Βερδελῆς, ΠΑΕ 1951, 157, 1952, 185 καὶ 1953 πίν. II, Πρωτογεωμετρικὸς-γεωμετρικὸς Ἴωλκοῦ κλπ.), τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ τὴν τελείωσιν, μετὸ πνεῦμα καὶ τὴν τεχνικὴν τοῦ ἀ΄ ἡμίσεος τοῦ Ε΄ π.Χ. αἰῶνος.

Σχ. 4. Κραννών. Τομή καὶ κάτοψις τάφου Β

καὶ εἰς τρεῖς δόμους. Δρόμον κτιστὸν δὲν παρετηρήσαμεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι ἐλλείπει χρόνου, ἢ ἔρευνα τοῦ τάφου δὲν ὠλοκληρώθη κατὰ τὸ σημεῖον αὐτὸ.

Ὁ θάλαμος στεγάζεται κατὰ τὸν ἐκφορικὸν τρόπον, εἶναι δηλ. θολωτός, τοῦ κώνου ἀρχομένου ἀπὸ ὕψους 0,89 μ. καὶ σχηματιζομένου διὰ λαξεύσεως τῶν δόμων, ὥστε ἡ γενέτειρα τοῦ κώνου νὰ εἶναι εὐθεῖα ἢ τοῦλάχιστον περίπου εὐθεῖα. Τὸ σωζόμενον ὕψος τῆς θόλου ἀπὸ τοῦ δαπέδου εἶναι μ. 2,45, τὸ ἀρχικὸν ὅμως, ἐὰν ὁ κώνος ἦτο πλήρης, πρέπει νὰ ἔφθανε τὰ 5 μέτρα.

Καθ' ὅλου ὁ τάφος αὐτὸς φαίνεται νὰ συνεχίζη

Πράγματι, τὰ ἐντὸς τῆς θόλου τοῦ τάφου γενομένη εὐρήματα μαρτυροῦν περὶ μιᾶς τόσοσ ὕψους χρονολογίας, ὡς θὰ εἶδομεν ἐν συνεχείᾳ.

Ἐπὶ τοῦ διὰ πλακῶν πάρου ἐστρωμένου δαπέδου τῆς θόλου εὐρέθη ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου σαρκοφάγος πωρίνη, μήκους 2,22 μ. καὶ πλάτους 0,77 μ., φέρουσα πρὸς κόσμον ἀπλοῦν πλαίσιον· ἴχνη τῶν γραφῶν δὲν διετηρήθησαν, ἐκ τῶν εἰς τὸν πυθμένα ὅμως φαινομένων τὸρμων εἰκάζεται ἡ παρουσία ξυλίνης λάρνακος. Ἄλλης σαρκοφάγου τεμάχια καὶ μέρος τοῦ πυθμένος εὐρέθησαν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου.

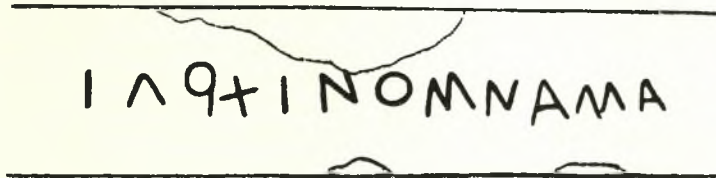
Ἐλάχιστα ὀστᾶ εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς θόλου

και ἔτι ὀλιγώτερα ἴχνη καύσεως, παρὰ τὰ ὁποῖα και τεμάχια ἀλαβάστρου. Ἐπι τοῦ διαπέδου τέλος και κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὰ τεμάχια τῆς δευτέρας σαρκοφάγου εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια μεγάλου ἀγγείου (στάμνου), κοσμουμένου κατὰ τὸν ἐρυθρόμορφον τρόπον διὰ παραστάσεως διονυσιακοῦ χαρακτήρος, συνήθους εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ (Πίν. 155 α).

Τὸ ἀγγεῖον αὐτὸ, χρονολογούμενον περὶ τὰ τέλη τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος, ἐπιτρέπει τὴν χρονολόγησιν και τοῦ τάφου εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος· διότι και ἂν ἀνήκη εἰς τὴν ἀρχικὴν ταφήν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατετέθη εἰς τὸν τάφον πολὺ μετὰ τὴν πρόσκτισίν του, ἂφ' ἑτέρου δὲ τίποτε νεώτερον δὲν εὐρέθη ἐν τῇ ἐπιχώσει.

Ἐπι τριῶν ἑτέρων τύμβων ἀνεσκάψαμεν δοκιμαστικῶς διὰ νὰ προλάβωμεν τὴν σύλησιν. Και

0,58 μ., πάχος 0,10-12 μ. Ἀνάγλυφος παράστασις ἐφήβου ἱσταμένου πρὸς δεξιὰ, φέροντος ἱμάτιον και προτεινόντος τὴν δεξιὰν κεκαμμένην και ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω, διὰ τῆς ἀριστερᾶς δὲ κρατοῦντος γραπτῶς δεδηλωμένην ποτὲ ράβδον. Γραπταὶ ἦσαν προφανῶς και ἄλλαι λεπτομέρειαι (ἀνθέμιον, σάνδαλα). Ἡ κεφαλὴ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτετριμμένη και ἡ ἔκφρασις ἀδηλος, ἀλλ' ἡ ἐλαφρὰ αὐτῆς κλίσις εἶναι φανερὰ και προσδίδει τόνον θλίψεως εἰς τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ νέου. Τὴν μορφήν χαρακτηρίζει στατικότης μᾶλλον ἢ κίνησις και αὐτὴ δὲ ἡ ἄνεσις τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους μόλις ὑποδηλοῦται. Τὰ γυμνὰ μέρη φαίνονται ὑπὲρ τὸ δέον ἴσως τρυφερὰ και ἄτονα, ἐνῶ τὸ ἱμάτιον προσκολλᾶται εἰς τὸ σῶμα κατὰ τρόπον ὄχι πολὺ πειστικόν. Ἀτέλεια καταφανῆς ἐνός ἐπαρχιακοῦ ἐργαστηρίου, θεσσαλικοῦ ἀσφαλῶς (Λάρισα ;). Εἰς τὴν σειρὰν τῶν προϊόντων

Σχ. 5. ΙΛΧΙΝΟ ΜΝΑΜΑ = Ἴλχίνο μνάμα

οἱ τρεῖς κεῖνται πολὺ πλησίον τῆς ἀκροπόλεως και πρὸς τὰ ΝΔ., παρὰ τὴν ὁδὸν ἢ ὁποῖα ὀδηγεῖ πρὸς τὸ χωρίον Βούνιανα. Εἰς τοὺς δύο ἢ δοκιμὴ ἔδειξεν ὅτι ἡ καταστροφή ἦτο ὀλοκληρωτικὴ, ἐνῶ εἰς τὸν τρίτον, τὸν μεγαλύτερον, ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ὑπεκρύπτετο κτιστός τάφος, ἀλλὰ πιθανῶς τάφοι κιβωτιόσχημοι ἢ σαρκοφάγοι. Τὸ μέγα βάθος και ὁ ὄγκος τῶν ἐπιχωμάτων δὲν ἐπέτρεψαν πλήρη τοῦ τύμβου σκαφήν μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῶν τάφων. Ἡ ἔρευνα και εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ συνεχισθῇ.

Ἡ εἰκονιζομένη (Πίν. 156 γ) ἐπιτύμβιος στήλη τοῦ Ἴλχίνου (;) εὐρέθη πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς πόλεως, ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ χωρίον Ταουσάνη και τὸν ἀρχαῖον Ἄτραγα (Ἀλήφακα), πλησίον τῆς πηγῆς «Διμονέρι» (θεωρουμένης ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων ἰαματικῆς και παρετυμολογουμένης ἐκ τοῦ Δαιμονονέρι). Ἡ στήλη ἀπειχεῖσθη μερίμνη τοῦ Σταθάρχου χωροφυλακῆς Ἀγ. Ἀναργύρων ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ εὐρόντος χωρικοῦ τοῦ συνοικισμοῦ «Σταυροθεωραϊκά» και μετεφέρθη ὑφ' ἡμῶν εἰς τὸ Μουσεῖον Λαρίσης (ἀριθ. εὑρετ. 798), ὅπου συνεκολλήθησαν τὰ δύο τμήματα αὐτῆς και συμπληρώθησαν τὰ ἐλάχιστα ἐλλείποντα τμήματα.

Ἔγος μετὰ τοῦ ἀνθεμίου 1,80 μ., πλάτος 0,535-

τοῦ ἐργαστηρίου αὐτοῦ ἢ στήλη τῆς Κραννώως προσθέτει ἕνα ἀκόμη τύπον χρονολογούμενον εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος. Διότι πλὴν τῶν μορφικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα συνηγοροῦν διὰ μίαν ὁπωσδήποτε ὑψηλότεραν, ἐντὸς τῶν ὀρίων αὐτῶν χρονολόγησιν, ἐπιγραφὴ, κεχαρῶμένη κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς δεξιᾶς στενῆς πλευρᾶς, παρέχει και ἐπιγραφικὰ τεκμήρια.

Τὸ κόππα εἶναι καθαρὸν μετὰ τὸ Λ, ὥστε φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἀνάγνωσις Ἴλ ο χ ί ν ο. Ἀφ' ἑτέρου, ἐνῶ τὸ διπλοῦν Q X = Ξ εἶναι ὄχι ἀσύνηθες, ὁ τύπος Ἴλχίνος δὲν μαρτυρεῖται, καθ' ὅσον γνωρίζω (Τὸ ὑπὸ Διοσκουρίδου φερόμενον Ἐλξίνη, φυτόν, ἔχει πιθανῶς σχέσιν τινὰ: Ἐλξίνος-Ἴλξίνος;). Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων πάντως ἀνάγεται εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος.

Ἀξιόλογος ἐπιγραφὴ εἰς θεσσαλικὴν διάλεκτον, μνημονεύουσα ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Κραννώνι, εὐρέθη εἰς θέσιν «Χαβούζι» (κατὰ τὴν δῆλωσιν παρευρεθέντος εἰς τὴν εὑρεσιν χωρικοῦ), περίπου 500 μ. ΒΔ. τῆς ἀκροπόλεως, παρὰ τινὰ πηγὴν. Ἡ στήλη (Μουσεῖον Λαρίσης, ἀριθ. εὑρ. 761) εἶναι ἐλλιπής, περιλαμβάνει δὲ τμήματα δύο τιμητικῶν ψηφισμάτων τῶν Κραννω-

νίων τὸ πρῶτον ἀναφέρεται ὅτι κατετέθη ἐν τὸν ναὸν τοῖ Ἄπλωνος τοῖ Προυρνίου. Ἡ τελευταία λέξις δὲν ἀναγινώσκειται εὐχερῶς (Προϋρνιος Ἄπόλλων, ἤτοι Προέρνιος - Πρόερνα, πόλις θεσσαλική, δὲν εἶναι γνωστὸς ἄλλοθεν). Εἰς τὸ δεύτερον ψήφισμα τιμᾶται *Θιόδουρος ὁ στρατ/ - /ος*. Στρατηγός, εἶναι βεβαίως εὐκόλος συμπλήρωσις, ἀλλ' ὄχι πολὺ ἀσφαλής.

Δευτέρα ἐπιγραφή περισυνελέγη ἐκ τῆς θέσεως «Καραερί», 1,5 χιλίωμ. ἀνατολικῶς τῆς πόλεως, ὑποδείξει τοῦ φιλαρχαίου κ. Ἰωάννου Ζαχαριά. Εἶναι ψήφισμα προξενικὸν τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' αἰ. π.Χ. (Μουσεῖον Λαρίσης ἀριθ. 760).

Τρίτη ἐπιγραφή ἀπειχίσθη ἐξ οἰκίας τοῦ βορειότερου τῆς Κραννῶνος συνοικισμοῦ «Σταυροδοωραϊκά», ὑποδείξει τοῦ αὐτοῦ φιλαρχαίου Ι. Ζαχαριά καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Λαρίσης (ἀριθ. 762). Εἶναι προξενικὸν ψήφισμα, τῶν Ἀτραγίων (;), ἂν ἡ ἀνάγνωσις εἶναι ὀρθή.

Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή *Διὸ νοτίω* ἐπὶ μνημειώδους στήλης, ὕψους 1,91 μ. καὶ πλάτους 0,51 - 0,53 μ., εὑρέθη ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Ἀναστασίου, εἰς ἀπόστασιν 60 περίπου μέτρων νοτιώτερον τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ μνημεῖον ἔκειτο πιθανώτατα κατὰ χώραν ἐπὶ τῆς βάσεώς του, ὡς ἔδειξε πρόχειρος ἔρευνα.

Κραννῶν. Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Κραννῶνος ἐπιφανειακῶς ἔρευναι ἔδειξαν ὅτι ἡ θέσις κατωκεῖτο ἤδη ἀπὸ τῶν Νεολιθικῶν χρόνων (Πίν. 155 β). Λείψανα ἐπίσης ὄλων τῶν περιόδων τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, περιλαμβανομένων μινυρίων ἀγγείων καὶ ἀφθόνων μυκηναϊκῶν, εὑρίσκονται κατεσπαρμένα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ «Κάστρου». Πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι τὸ παλαιότερον ὄνομα τῆς πόλεως Ἐφύρα δύναται ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸν μυκηναϊκὸν τοῦλάχιστον συνοικισμόν. Μικρὰ τομὴ κατὰ τὸ ΝΔ. ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως ἔδειξεν, ὅτι τὰ ἐπιφανειακὰ ὄστρακα δὲν εἶναι τυχαῖα καὶ σποραδικὰ λείψανα, ἀλλὰ προέρχονται ἐκ στρωμάτων τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ. Παραδόξως, τὸν συνοικισμόν αὐτὸν παρεῖδον οἱ παλαιότεροι.

Δι' ἐπιφανειακῶν ἐπίσης ἔρευνῶν ἐξηκριβώθη εἰς πλείστα σημεῖα ἡ ὑπαρξίς τείχους ὀχυρωματικοῦ τῆς ἀρχαίας πόλεως (τὰ λείψανα σημειοῦνται μὲ κάποιαν ἐλευθερίαν εἰς τὸ τοπογραφ. σχέδιον τῆς σελ. 178), πάχους 3,00 μ. Τὸ τείχος αὐτὸ κατεστράφη κατὰ μέγα μέρος πρὸ ἐτῶν, διὰ τὴν ἀπόληψιν λίθων, ἀλλὰ τὰ θεμέλια διατηροῦνται εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν.

ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ

Ἡ ἀνακάλυψις παλαιολιθικῶν λειψάνων εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Πηνειοῦ κατὰ τὸ 1958 ὑπῆρξε μία τῶν σπουδαιότερων ἐπιτυχιῶν τῶν Γερμανικῶν ἐρευνῶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν (Πρβλ. V. Milojevič, Germania, 36 (1958) 319 ἐξ.). Τὰ εὑρήματα αὐτά, ἀναγόμενα ἐν μέρει εἰς τοὺς μέσους χρόνους τῆς Παλαιολιθικῆς Ἐποχῆς (Μουστιαιία Περίοδος), παρουσιάζουν ἐντελῶς ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ἐπειδὴ εἶναι τὰ παλαιότερα καὶ ἀσφαλέστερα μέχρι τοῦδε Παλαιολιθικά λείψανα ἐν Ἑλλάδι, καίτοι δὲν προέρχονται ἐκ στρωματογραφημένων θέσεων καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι γεωλογικῶς χρονολογημένα. Ἀλλὰ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς στρωματογραφίας καὶ τῆς γαιохρονολογίας ἐργάζεται ἤδη ὁ γεωλόγος H. Schneider, προετοιμάζων σχετικὴν δημοσίευσιν. Εἰς τὸ συγκεντρωθὲν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Λαρίσης πλοῦσιον ὑλικόν, προστίθεται τῶρα καὶ τὸ προερχόμενον ἐκ περισυλλογῶν, γενομένων κατὰ Νοέμβριον 1960 εἰς τὴν παραπήνειον περιοχὴν τῆς Λαρίσης, ἐξ εἰκοσι νέων θέσεων.

Πρόκειται περὶ ἀποθέσεων τοῦ ποταμοῦ (Πίν. 157 α), εἰς τὰς ὁποίας τὰ ἐκ πυρίτου ἐργαλεῖα καὶ τὰ ἀπολιθωμένα ὀστὰ ζῶων εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, κυρίως ἐκεῖ ὅπου τὰ παχέα στρώματα τῆς ἄμμου ἔχουν ἀποληφθῆ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν ἢ ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ, ἀποκαλύπτοντα στρώμα ποταμίων χαλίκων.

Πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι οὐδαμοῦ τὰ λείψανα ταῦτα δύναται νὰ θεωρηθοῦν ὡς εὑρισκόμενα «κατὰ χώραν» καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ χρονολογία αὐτῶν μόνον ἐπὶ τῆς τυπολογίας στηρίζεται.

Ἐκ τῶν λιθίνων ἐργαλείων (ὑπὲρ τὰ 200), πολλὰ δύναται νὰ θεωρηθοῦν δείγματα τῆς Μουστιαιίας περιόδου (περίπου 100.000 π. Χ.) εἶναι μετρίου μεγέθους ἀπολείψματα (ξέστρα, αἰχμαί, σπανιώτερον λεπίδες) ἐκ καρνελίου (157 δ), εἰς αὐτὰ δὲ δύναται νὰ προστεθοῦν καὶ δύο πυρῆνες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ. Ἀλλὰ τὰ πλείστα δυσκόλως προσδιορίζονται, ἐπειδὴ δὲν παρέχουν τὰ γνωστά τυπικὰ τῆς περιόδου αὐτῆς γνωρίσματα. Πιθανώτατα πρόκειται περὶ μιᾶς τοπικῆς παραλλαγῆς τῆς μουστιαιίας τεχνικῆς, ἢ ὅποια, ὡς γνωστόν, εἶναι εὑρύτατα διαδεδομένη καὶ εἰς τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολήν.

Ἄλλα φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τὴν Νεωτέραν Παλαιολιθικὴν καὶ μάλιστα εἰς τοὺς πρῶτους αὐτῆς χρόνους (auignacien), ἐνῶ μερικὰ—προερχόμενα μάλιστα ἐκ τεσσάρων μόνον θέσεων—δυσκόλως δύναται νὰ θεωρηθοῦν Πα-

λαιολιθικά. Τινά τῶν τελευταίων αὐτῶν ὁμοιάζουν καταφανῶς πρὸς Μεσολιθικά ἐργαλεῖα, ἀλλὰ ἄνευ στρωματογραφικῶν δεδομένων εἶναι λίαν ἐπισηφαλῆς ὁ χαρακτηρισμός.

Ἐκ τῶν ἀφθόνων ἀπολιθωμάτων τὰ ὁποῖα συνελέξαμεν (157 β), πλεῖστα ἀνήκουν εἰς μεγάλα ζῶα (ἐλέφαντας, ἵπποποτάμους, ρινοκέρους καὶ βοῦς (*Bos primigenius*), ἀλλὰ ἀκριβῆς προσδιορισμός αὐτῶν ὑπὸ εἰδικοῦ παλαιozoολόγου δὲν ἔγινεν ἀκόμη. Σημειοῦμεν ἐπίσης τμήμα ὀστοῦ ἰπποειδοῦς, μικρᾶς ἡλικίας.

Ἐπὶ τινῶν ἐκ τῶν ὀστέων εἶναι φανερά ἢ ἐπέμβασις τῆς χειρὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι οὕτω βέβαιον, ὅτι ἐχρησιμοποίησαν ὡς ἐργαλεῖα, προτοῦ ἀπολιθωθῶν. Ἀλλὰ τὰ βέβαια παραδείγματα εἶναι ἐλάχιστα καὶ νομίζω ὅτι πρὸς τὸ παρὸν δὲν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν εἰς αὐτὰ τύπους ἢ νὰ ἐλέγξωμεν τὴν χρῆσιν.

Ἀκόμη σπουδαιότερα εἶναι τὰ ὀλίγα ἀπολιθωμένα σκελετικά λείψανα ἀνθρώπων, τὰ ὁποῖα κατωρθώσαμεν νὰ ἀνεύρωμεν εἰς τρεῖς θέσεις, ἐγγύτατα τῆς Λαρίσης. Ἀνήκουν εἰς τὴν κρανιακὴν κάψαν ἀνθρώπου (Πίν. 157 γ), ὁ ὁποῖος ὀλίγον διέφερε τοῦ συγχρόνου *homo sapiens modernus* καὶ οὐδεμίαν ὁμοιότητα παρουσιάζει πρὸς τὸν Ἄνθρωπον τοῦ Neanderthal. Αὐτὴ τοῦλάχιστον εἶναι ἡ γνώμη Ἀμερικανῶν ἀνθρωπολόγων, οἱ ὁποῖοι ἐξήτασαν τὰ λείψανα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Λαρίσης (τρία τμήματα κρανίων, ἐξ ὧν τὰ δύο ἰνιακά καὶ ἓν τμήμα μηριαίου ὀστοῦ). Ἄλλο μεγαλύτερον τμήμα κρανίου εὐρέθη ἐν ἀπουσίᾳ μου εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Πηνειοῦ, παρὰ τὴν Γεωργικὴν Σχολήν, ἀλλὰ δὲν φαίνεται τόσον ἰσχυρῶς ἀπολιθωμένον, ὡς τὰ ἄλλα.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῶν ὑπὸ εἰδικῶν τὰ σπουδαιότατα αὐτὰ ἀνθρωπολογικὰ λείψανα, ἐκ τῶν ὁποίων πιθανῶς θὰ πλουτισθοῦν αἱ γνώσεις μας περὶ τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ τύπου τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐζησεν ἐν Θεσσαλίᾳ δεκάδας χιλιάδων ἐτῶν πρὸ ἡμῶν! Μέρος τῶν εὐρημάτων ἐκτίθεται εἰς τὸ Μουσεῖον Λαρίσης καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βόλου.

ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ — ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΑΙ ΑΡΧΑΙΩΝ

1. Δημητριάς

Στήλη ναϊσκόσχημος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου (ὑψ. 0,88 πλάτ. 0,78 μ.) μὲ ἀνάγλυπτον παράστασιν ἰππέως καὶ γυνῆς ἰσταμένης εὐρέθη ἐντὸς ἀγροῦ τοῦ Θ. Πολυζῶν, παρὰ τὸ Ἱερὸν τῆς Πασικράτας, ἐν Δημητριάδι. Ἐπιγραφή πρωίμων ρωμαϊκῶν χρόνων: Ἄττικὸς Νικέρωτος ἦρωσ (Μουσεῖον Βόλου ἀριθ. 713).

2. Φθιώτιδες Θῆβαι

Εἰς θέσιν «Στρώμα» πλησίον τῆς Ἀκροπόλεως (Κάστρο) εὐρέθησαν καὶ παρεδόθησαν ὑπὸ ἰδιωτῶν τὰ ἐξῆς ἀρχαῖα, μηνύοντα τὴν ὑπαρξιν Ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ: α. Κορμὸς ἐφήβου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἑλλειπῆς τὴν ἐνθετον κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας κάτω τῶν γονάτων ἱμάτιον βαρὺ, πορπούμενον δεξιᾷ, ἐργασία καλὴ, ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὕψος 0,51 μ. (ἀριθ. 720), β. Κορμὸς Ἀσκληπιοῦ ἐκ μαρμάρου, ἀκέφαλος, ἑλλειπῆς τὸν ἀριστερὸν πόδα καὶ τὴν δεξιάν (σώζεται μέρος τῆς ράβδου, ἐφ' ἧς ὄφρις). Ὑψος 0,47 μ. (ἀριθ. Μουσ. Βόλου 720), γ. Κορμὸς γυναικὸς ἀκέφαλος, ὕψ. σωζομένου 0,41 μ. δ. Τμήμα ἄνω μέρος κορμοῦ γυναικὸς ἐκ μαρμάρου (ἀριθ. 722), ε. Κεφαλὴ Ἀσκληπιοῦ (Σαράπιδος;) ἐκ μαρμάρου, ὕψους 0,20 μ., τέχνης μετρίας, ὁψίμων ἑλληνιστικῶν χρόνων (Πίν. 156 α) (ἀριθ. 723), ζ. Κεφαλὴ παιδὸς ἐκ μαρμάρου, ἀποτετριμμένη, μεγέθους φυσικοῦ καὶ καλῆς ἐργασίας (ὑψ. 0,18. Ἀριθ. 724).

Ἐπιβάλλεται ἡ ἀνασκαφὴ τῆς θέσεως διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἱεροῦ.

3. Πύθιον

Ἐξ οἰκιῶν τοῦ χωρίου περισυνελέγησαν καὶ κατετέθησαν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Ἐλασσόνας (στεγαζομένην προσωρινῶς εἰς τὸ τουρκικὸν τέμενος) τέσσαρες ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί, ἐξ ὧν μία ἀναθηματικὴ εἰς Ἀπόλλωνα καὶ ἕτερα ἔμμετρος. Ἐξ ἄλλου παρὰ τὸν λόφον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὅπου τοποθετεῖται τὸ ἀρχαῖον Πύθιον καὶ εἰς τὴν θέσιν «Παλιόχανο», ἐντὸς ἀγρῶν ἰδιοκτησίας Σκρέτα, παρατηρήσαμεν λείψανα θεμελίων ἐκ πάρου, ἐν εἰδει στερεοβάτου, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς ναὸν (τοῦ Ἀπόλλωνος). Τὸ θεμέλιον κατέστρεψαν οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ ἀγροῦ καὶ διὰ τῶν λίθων ἔκτισαν πρόχειρα οἰκήματα. Παρ' αὐτὰ σώζεται εἰς δύο τεμάχια βᾶθρον μαρμάρινον, ἐξεδροειδὲς μετ' ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς εἰς Ἀπόλλωνα, τὸ ὁποῖον λόγῳ τοῦ ὄγκου ἀφέθη κατὰ χώραν.

Παρὰ τὰς ὑπαρείας τοῦ λόφου τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ἀπεκαλύφθη τυχαίως κίων μονόλιθος καὶ ἀρράβδωτος, πιθανῶς παλαιοχριστιανικῶν χρόνων.

4. Δίλοφος (Χαλίτσι)—Λαρίσης

Εἰς τὴν θέσιν «Σαρλῖκα» τοῦ χωρίου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον κεῖται 23 περίπου χλμ. ΝΝΑ τῆς Λαρίσης, ἀνευρέθη τυχαίως εἰς μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας βάθος πωρὴν πλάξ (0,95 X 0,48 μ., πάχος 0,135

μ.) με ἐνθέτους κατὰ σειρὰν τρεῖς γυναικείας κεφαλὰς ἐκ λευκοῦ μαρμάρου (Πίν. 156 β), ἐλληνιστικῶν χρόνων. Ὁ ἀναθηματικὸς χαρακτὴρ τοῦ μνημείου εἶναι προφανής, ποία ὅμως ἐρμηνεῖα πρέπει νὰ δοθῆ εἰς τὰς τρεῖς ἀναδουμένους κεφαλὰς δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ λεχθῆ (Χάριτες ;). Ἐπὶ τῆς ἰσοπέδου κορυφῆς τοῦ ὑψώματος « Σαρλίκια » παρετηρήσαμεν πολλὰ ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων (Δ' - Γ' αἱ.) καὶ ἄλλα μεταγενέστερα. Ἡ παρίνη πλάξ εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κλιτὸν τοῦ λόφου, μετεφέρθη δὲ εἰς τὸ Μουσεῖον Λαρίσης (ἀριθ. 948).

5. Λάρισα

Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν θεμελιῶν οἰκίας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Παπακυριαζῆ εὐρέθη ἑλλειπτὴς ἐπιγραφή (ἀναγραφὴ ὀνομάτων) τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἱ. π.Χ. (ἀριθ. 784). Ἄλλη, ἐπιτύμβιος, τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων, περισυνελέγη ἐκ τοῦ ἀγροκηπίου Πυργιώτη κατὰ τὰ ΝΑ κράσπεδα τῆς πόλεως.

Εἰς τὸ Μουσεῖον Λαρίσης μετεφέρθησαν ἐπίσης γλυπτὰ τινα καὶ ἐπιγραφαί, ἀποκείμεναι εἰς τὸ Δημαρχεῖον τῆς πόλεως καὶ ἀποτελοῦσαι μέρος τῆς ἀξιολόγου συλλογῆς, τὴν ὁποίαν καταρτίζει ὁ Δήμαρχος κ. Δ. Χατζηγιάννης πρὸς πλουτισμὸν τοῦ Μουσεῖου.

Σπουδαῖα εὐρήματα ἤλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ εἰς ἀποθήκην μετατραπέντος πρὸ πολλῶν ἐτῶν παλαιοῦ τεμένους τῆς Λαρίσης « Τεσλί Τζαμί », κειμένου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λ. Κατσῶνη καὶ κατὰ τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Κούμα. Τὴν κατεδάφισιν ἐπληροφόρηθημεν τυχαίως, διὰ τῆς συνεχοῦς δὲ παρακολουθήσεως τῆς ἐργασίας καταρθῶθη ἡ διάσωσις πολυτίμων ἀρχαίων, τὰ ὅποια ἄλλως θὰ ἐξεποιοῦντο ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Πρὸ τῆς ἐπεμβάσεώς μας ἤδη μέρος τῶν μαρμάρων, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο ἐκτισμένον τὸ τουρκικὸν τέμενος, εἶχε πωληθῆ εἰς μαρμαρογλύφον τῆς Λαρίσης, ἀλλ' ἡ γενομένη ἐκ τῶν ὑστέρων ἔρευνα οὐδὲν ἀπέδωσε.

Ἡ ἐν Πίν. 156 β ἀποδιδομένη ἀνάγλυπτος στήλη εἶναι ἀσφαλῶς ἐν ἐκ τῶν σπουδαιότερων ἐργῶν τέχνης, τὰ ὅποια εὐρέθησάν ποτε ἐν Θεσσαλίᾳ. Εἶναι ἀτυχῶς κολοβὴ ἄνω καὶ κάτω, κατὰ τὴν ἐξαγωγήν δὲ ἐκ τοῦ τοίχου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔκειτο μετὰ τὴν ἀναγεγλυμμένην ἐπιφάνειαν πρὸς τὰ κάτω, ἐθραύσθη εἰς δύο τεμάχια καὶ ἀπελεπίσθη εἰς τινα σημεῖα· τὴν συγκόλλησιν ἐξετέλεσεν ἐπιτυχῶς ὁ ἀριστος τεχνίτης Μ. Νικολαράκης. Σωζόμενον ὕψος 0,70 μ., πλάτος 0,54, πάχος 0,20 μ., μάρμαρον λευκὸν (ἀριθ. εὐρ. 945).

Παράστασις κόρης ἐν καταγραφῇ πρὸς δεξιὰ,

διὰ τῆς κεκαμμένης δεξιᾶς κρατούσης καρπὸν διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, πρὸς τὰ ἄνω ὑψομένης ἀλάβαστρον. Τὰ ψέλλια εἰς ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας, τὸ πλούσιον περιδέριον, ἀκόμη καὶ αἱ πόρπαι τοῦ χιτῶνος δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ἠθελημένου φόρτου κοσμημάτων. Παρὰ τὰς λεπτομερείας δὲ μὴ, αὐτὰς, αἱ ὁποῖαι τονίζουσι ἔτι μᾶλλον τὸν « ἰωνικὸν » χαρακτὴρα τοῦ ἔργου, ἡ πτυχολογία παρουσιάζει ἐνιαχοῦ κάποια σκληρότητα καὶ σχηματοποίησιν· ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἀναβάλλεται τὸ ἱμάτιον ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι ὀλίγον συμβατικὸς. Θαυμαστὴ ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ εὐγραμμία τοῦ νεανικοῦ σώματος καὶ ἡ προβολὴ τοῦ στήθους, ἡ ἀβρότης τῶν χειρῶν, τὸ μαλακὸν περιγράμμα τῆς γνάθου καὶ ἡ χάρις τοῦ μειδιάματος. Ἡ σύνθεσις ἐπίσης μαρτυρεῖ περὶ τῆς σοφίας τοῦ τεχνίτου, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἀπλὴν ἔμπνευσιν τῆς ἐξάρσεως τῆς ἀριστερᾶς καὶ τοῦ ἀποθρασμοῦ τοῦ ἀλαβάστρου, ἔδωσε τὴν θαυμαστὴν αὐτὴν εἰκόνα τοῦ παρθενικοῦ σώματος.

Ἀπὸ τὸ ἀρχικὸν κάλλος τῆς μορφῆς λείπει τώρα ἡ λάμψις τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ ἡ χάρις τῆς κομμώσεως· ἀλλὰ τὰ ἀπομεινάντα στοιχεῖα εἶναι νομίζω ἀρκετὰ διὰ νὰ κατατάξουν τὴν στήλην τῆς Λαρίσης εἰς τὰ καλὰ ἔργα τῆς ἐλληνικῆς πλαστικῆς τοῦ Ε' αἰῶνος. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογικὴν αὐτῆς κατάταξιν μεγάλοι δυσχέρειαι δὲν ὑπάρχουν, καίτοι τὰ σύγχρονα περίπου θεσσαλικά ἔργα δὲν βοηθοῦν οὔτε προσφέρονται εἰς συγκρίσεις. Ἡ ἀνάλογος ἐξ ἄλλου στήλη τῆς Ρώμης (πρβλ. προχείρως G. Richter, Handbook, 96, εἰκ. 128) εἶναι πολὺ προωμωτέρα. Μία χρονολόγησις πρὸς τὰ μέσα τοῦ Ε'. αἰῶνος μὴ φαίνεται πιθανωτέρα τοῦ 470/460 π.Χ., ἔστω καὶ ἂν ἡ ἑλλειψὶς ἀναλόγων μνημείων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐμποδίζει τὴν ἀκριβεστέραν τοποθέτησιν.

Μετὰ τὴν ἐκ Φαρσάλων γνωστὴν στήλην τοῦ Λούβρου, τίποτε ὠραιότερον δὲν ἔχει μέχρι τοῦδε ἀναφανῆ εἰς τὴν γῆν τῆς Θεσσαλίας.

Περὶ τοῦ τεχνίτου καὶ τοῦ ἐργαστηρίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προῆλθεν ἡ θαυμαστὴ αὐτὴ στήλη, εἰκασίας θὰ ἠδυνάμην μόνον νὰ προσαγάγω· παλαιότερα μὲ κάποιαν εἰρωνείαν ἐγένετο λόγος περὶ « θεσσαλικῆς σχολῆς » πλαστικῆς. Σήμερα γνωρίζομεν πλείονα τοπικὰ ἐργαστήρια, μὲ ἔντονον μάλιστα ἰδιομορφίαν καὶ μὲ προέχον κέντρον μεταξὺ αὐτῶν τὴν Λάρισαν. Ἡ θητεία τοῦ μεγάλου Τηλεφάνους εἰς τὴν καθέδραν τῶν Ἀλευαδῶν, πρὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἱ., δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔμεινε χωρὶς ἐπιδράσεις. Εἶναι πιθανὸν μαθηταὶ τοῦ Τηλεφάνους νὰ ἔδρασαν εἰς τὴν πλουσίαν Λάρισαν περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἢ καὶ μετέπειτα καὶ εἰς ἕνα ἐξ αὐτῶν, μὲ πολλὴν ἐλευθερίαν, νὰ

αποδώσωμεν — ἂν εἶναι ἀνάγκη — τὴν στήλην.

Ἐκ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ αὐτοῦ τεμένουσ προέρχονται ἐπίσης ἀρχιτεκτονικά μέλη καὶ ἀξιόλογοι ἐπιγραφαί. Ἐξ αὐτῶν σπουδαιότερα εἶναι ἡ τοῦ Πίν. 158, τοῦ Γ' αἰ. π.Χ. ἐν τῇ ὁποίᾳ μνημονεῦνται ναοί, ἱερά καὶ μνημεῖα τῆς Λαρίσης, προφανῶς, ὡς « *κίον Διὶ ὑπερδεξίου* », « *Ἱερὸν Ἀπλουνοσ* », « *Δαμμάτεροσ Πλουτί-σ κίονσ* », « *Πύθιον* », « *Πυθιονέιον τοῦ ἐν Κραννοῦνα* », « *Ἐννοδίασ* » κ. ἄ. Ἡ στήλη ἔχει ὕψοσ 0,98 μ., εἶναι ἑλλιπῆσ ἄνω καὶ δεξιὰ καὶ ἔχει 42 στίχοσ γραμμάτων (Ἄριθ. εὐρετ. 787). Ἡ ἀνάγνωσισ εἰσ τινα σημεῖα εἶναι δυσχερεστάτη.

Ἄλλη στήλη μαρμαρίνη, ὕψοσ 1,00 μ., πλάτουσ 0,42 μ., φέρει τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν : *Διονύσοσ Καρπίοσ* (ἀριθ. εὐρ. 788).

Ἐπὶ ἄλλης μαρμαρίνης ἐπίσης στήλης, ὕψοσ 1,03 μ. καὶ πλάτουσ 0,38 εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ τῆσ στενῆσ πλευρᾶσ ἡ ἐπιγραφὴ :

Ἀρμονία (ἀριθ. εὐρ. 789).

Ἀμφότεραι ἀνάγονται εἰσ τὰ τέλη τοῦ Ε' αἰῶνοσ π.Χ. Ὁ Διονύσοσ Κάρπιοσ εἶναι γνωστόσ ἐκ Λαρισσαϊκῆσ ἐπιγραφῆσ ρωμαϊκῶν χρόνων (IG IX² 573).

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι τέλος τετάρτη ἐπιγραφὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τεμένουσ, ἀγωνιστικὴ (ἀριθ. εὐρ. 785. Ὑψ. 0,98, πλάτ. 0,45 - 49, πᾶχ. 0,135 μ., ἑλλιπῆσ κάτω):

*Ποπλίον Οὐετ[τ]ίου Σέξ-
στον υἱοῦ ταγεύοντοσ τὴν
πρώτην χώραν καὶ τιθέντοσ
τόν ἀγόνα τοῖσ προκινδυνεύσα-
σιν ἵππων στενῶν ὃν τίθησιν ἡ πό-
λισ ἡ Λαρεισαίων στρατηγούνοσ
Μονίμου οἱ νενεικηκότεσ*

*Κέλητι πωλικῶ Γάιοσ Ο- -οσ Φρόντονοσ υἱό[σ].
Τελῶ Λύκοσ Κέββου. Ταυροθηρίαν Κρίτων
Κυνάγου. Προσδρομὴν ἵππέων Στρατό-
νεικοσ Στρατονείου. Ἄλλην τὴν Ἡγ[η]-
σαρέτω Ἡγησάρετοσ Κεφάλου. Προσδρο-
μὴν πεσζῶν Κρατήσιπποσ Γλανκέτου.
Ἀμφιπολαμπάδα Κρίτων Κυνάγου. Καταλο-
γὴν παλαιῶν Ἀσκληπιόδωροσ Δημητρε[ί]-
ου. Κήρυκασ Δημήτριοσ Δημητρίου.
Σαλπιστάσ Παρμενίσκοσ Παρμενίσ-
[κ]ου. Στάδιον παιδῶν Πόπλιοσ Τίτο[σ]
Ποπλίου υἱόσ. Ἀνδρῶν Μενέ-*

στρατοσ Μενεστράτου. Δίαυλον

-----νοσ *Εὐβούλου. Ἀνδρῶν*

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπανεκθετικῶν ἐργασιῶν εἰσ τὸ Μουσεῖον τῆσ Λαρίσης ἐγένοντο ἐπίσης περιωρισμένα τοπογραφικὰ ἔρευνα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεσημάνθησαν νεοὶ σταθμοὶ τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ τῆσ περιοχῆσ :

1. Πέντε περίπου χιλιόμετρα πρὸσ νότον τῆσ Λαρίσης καὶ ἀριστερὰ τῆσ πρὸσ Φάρσαλα δημοσῖασ ὁδοῦ κεῖται μόλισ διακρινομένη ἑξαρσιγῆσ, ἐπὶ τῆσ ὁποῖασ συνελεξάμεν ἄφθονα δστρακα ἀγγείων, ἀναγόμενα εἰσ τὰσ πρωιμωτάτασ φάσεισ τῆσ Ἀρχαιοτέρασ Νεολιθικῆσ (ἰδίᾳ τὸ κατὰ τὸν Milošič « Frühkeramikum », τὴν πρώτην φάσιν τῆσ κεραμεικῆσ Νεολιθικῆσ, ἡ ὁποῖα ἀκολουθεῖ τὴν « Προκεραμεικὴν »).

2. Ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ παλαιότερων ἔρευνῶν νεολιθικοῦ συνοικισμοῦ (Μαγούλασ Καραγάτσ ἢ Βραστερό), 4 χιλιομ. νοτίωσ τῆσ Λαρίσης, ἐγγύτατα τοῦ ὁποῖου ἀνηγέρθη προσφάτωσ τουριστικόσ ξενῶν (Μοτέλ), εὐρέθησαν μετὰ τὴν ἄρσιν ἐξαιρετικῶσ ἐνδιαφέροντα τεμάχια νεολιθ. ἀγγείων (ἀρχαιότερα, ὡσ ἐπὶ τὸ πλεῖστον) καὶ τμήματα πηλίνων εἰδωλίων.

3. Προϊστορικὴ ἀκρόπολισ τοῦ τύπου τοῦ Σέσκλου ἀνεκαλύφθη ἐπὶ λόφου καλουμένου « Σαρλίκι », τρία χιλιόμετρα ΝΔ. τοῦ χωρίου Νεῖα Καρυαί, τὸ ὁποῖον κεῖται ἐπὶ τῆσ δημοσῖασ ὁδοῦ 19 χιλιομ. πρὸσ Ν. τῆσ Λαρίσης. Ἡ ἀκρόπολισ περιβάλλεται ὑπὸ ρευμάτων καὶ εἶναι λίαν ἀπότομοσ κατὰ τὴν νοτ. πλευρᾶν. Ἐπὶ τῆσ ἐπιφανείασ ἀνευρέθησαν ἄφθονα δστρακα ἀγγείων καὶ ἄλλα λείψανα τῆσ Ἀρχαιοτέρασ Νεολιθικῆσ, κυρίωσ, ἀλλὰ καὶ νεώτερα (νεῶτ. Νεολιθικά, τῆσ Χαλκοκρατίας), ὡσ καὶ Μυκηναϊκά. Ἄφθονα ἐξ ἄλλου δστρακα τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνοσ καὶ ἑλληνιστικά κατεσπαρμένα ἐπὶ τῆσ κορυφῆσ τοῦ λόφου καὶ τῶν συνεχομένων πρὸσ Δ. ράχεων ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ θέσισ κατωκεῖτο καὶ κατὰ τοὺσ κλασσικοὺσ καὶ μετέπειτα χρόνοσ. Ἀκόμη σπουδαιότερα εἶναι ἡ παρατήρησισ πολλῶν μικροσκοπικῶν ἀπολεπισμάτων ὄψιανοῦ καὶ πυρίτου, τὰ ὁποῖα ὁμοιάζουν πρὸσ τὰ τῆσ Προκεραμεικῆσ Περιόδου. Ἡ ἀνάγκη νὰ διατηρηθῆ ἡ ἀκρόπολισ αὐτὴ καὶ ἔρευνηθῆ ἐν καιρῶ εἶναι προφανῆσ : ἡ προϊστορικὴ ἀκρόπολισ τοῦ Σέσκλου ἔθεωρεῖτο, τυπολογικῶσ, μοναδικὴ μέχρι τοῦδε, ἐνῶ διὰ τὴν περιοχὴν τῆσ Λαρίσης

επιστεύετο ότι οι παλαιότεροι συνοικισμοί είχαν τον τύπον της « μαγούλας » μόνον.

4. Παρά τὸ χωρίον Ζάππειον, τὸ ὁποῖον ἀπέχει 25 περίπου χιλιόμετρα νοτ. τῆς Λαρίσης καὶ πρὸς τὰ ΝΔ. αὐτοῦ ἀνεκαλύφθη ἄλλος συνοικισμὸς τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς (ἔξοχος γραπτῆ κεραμικῆ τοῦ ρυθμοῦ solid style κ.ἄ. ἐνδιαφέροντα ἐπιφανειακά εὐρήματα).

5. Τέσσαρα χιλιόμετρα ΒΑ. τοῦ Τυρνάβου, εἰς θέσιν « Βρύση » (ἢ Βρύσες) ὑψοῦται γήλοφος (μαγούλα) ἐπὶ τοῦ ὁποίου προσφάτως ἐγένοντο τομαὶ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἀρδεύσεως τῶν ἀγρῶν ἐκ τῶν παρακειμένων μεγάλων πηγῶν. Ἐκπληκτικῶς πλούσια στρώματα τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς παρατηρήσαμεν ἐνταῦθα, ἐρευνήσαντες προχειρῶς. Εἰς τὸ βαθύτατον στρώμα φαίνεται ὅτι ἔχομεν Προκεραμικά λείψανα, ἀλλὰ ἄνευ σκαφῆς τὸ πρῶγμα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ βεβαιωθῆ.

Ἀπὸ τὸν συνοικισμὸν αὐτὸν ἐπίσης προέρχεται τὸ ἄνω μέρος γυναικείου εἰδωλίου τῆς Ἀρχ. Νεολιθικῆς, τὸ ὁποῖον εἰκονίζομεν (Πίν. 151 α). Τὸ εἰδῶλιον ἐδωρήθη εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Λαρίσης ὑπὸ τοῦ εὐρόντος Δημητρ. Τζινάλη.

6. Συλλογαὶ ὄστράκων ἐγένοντο καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων προϊστορικῶν συνοικισμῶν τῆς περιοχῆς τῆς Λαρίσης, γνωστῶν ἀπὸ μακροῦ ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Τσοῦντα. Σημειοῦμεν ἐξ αὐτῶν τοὺς συνοικισμοὺς παρὰ τὰ χωρία Ὁμοροφωχάριον (Νέχαλη), Μελισσοχώρι (Μετισελί) καὶ Πλατόκαμπος (Τοπουσλάρ), ὅπου εὐρέθησαν μονόχρωμα καὶ « πρῶμα γραπτὰ » ὄστρακα ἀγγείων τῶν πρωιμωτέρων φάσεων τῆς Ἀρχ. Νεολιθικῆς.

7. Παρὰ τὴν θέσιν ὅπου κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν ὑπόθεσιν (Πρβλ. Stählin, Hell. Thessal., 133) ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Φύλλος (καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Φυλλίου Ἀπόλλωνος), εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Δογαντζῆ (ὕψομ. 530 μ.), ἐν μέσῳ ἐλώδους ἐκτάσεως καὶ πλησιέστατα τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἐνετοπίσθη ἡ θέσις σπουδαίου Μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ καὶ νεκροταφείου (Πρβλ. Μ. Θεοχάρη, Θεσσαλικά Γ' (1960) 47 ἐξ., εἰκ. 9). Πρὸς τὸ παρὸν ἔχομεν μόνον ἄφθονα καὶ χαρακτηριστικὰ ὄστρακα ἀγγείων ἀπὸ τὸν συνοικισμὸν αὐτὸν, ὁ ὁποῖος ἐπίσης πρέπει νὰ ἐρευνηθῆ εἰς τὸ μέλλον.

ΔΗΜ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

*

ÜBERBLICK ÜBER DIE DEUTSCHEN AUSGRABUNGEN UND FORSCHUNGEN IN THESSALIEN 1953 - 1959

Thessalien gehört neben anderen griechischen Landschaften zu jenen Gebieten, in denen sich seit je die Einflüsse höherer Gesittung aus dem Süden mit den rauheren Lebensformen der nördlich angrenzenden Länder berühren.

Mit ihren reichen Siedlungsresten bietet diese Landschaft wie kaum eine andere günstige Möglichkeiten, die Berührungen der Kulturkreise zu erfassen und in ein Verhältnis zueinander zu bringen. Diese Erkenntnis brachten schon die ersten Forschungen des 19. Jahrhunderts, denen dann die epochemachenden Arbeiten des Griechen Chr. Tsountas und die das Bild ergänzenden Arbeiten der beiden Engländer A.J.B. Wace und M.S. Thompson noch vor dem ersten Weltkrieg folgten. Seit 1912, dem Beginn des Balkankrieges und seit dem ersten Weltkrieg ruhte die systematische Ausgrabungstätigkeit in diesem Raume fast völlig bis 1953. Trotzdem wurde über die Problematik verschiedener Perioden viel Wertvolles geschrieben, jedoch haben sich in dieser langen ausgrabungslosen Periode durch den Mangel an neuen Funden viele Fragen und Widersprüche angesammelt, und die neue Zeit hat Antworten auf alte und neue Fragen gesucht.

Die alten Grabungen ergaben drei steinkupferzeitliche und zwei bronzezeitliche Perioden, die man als Sesklo-, Dimini und Rachmaniperiode sowie als frühe und späte Bronzezeit bezeichnete. Die Funde einer Periode, die der so glänzenden mykenischen Zeit im Süden entsprechen könnte, blieben im inneren Thessalien fast völlig aus. Nur an der Küste ist einiges gefunden worden. Dies führte zu der Annahme, dass im innerthessalischen Gebiete mit dem Fortleben der mittelbronzezeitlichen Kultur bis zur Einwanderung der Thessaler zu rechnen sei.

Was die Begriffe Sesklo-, Dimini und Rachmanikultur im einzelnen umfassen, blieb unpräzisiert, ebenso, was sie historische gesehen zu bedeuten haben. Eine Verbindung zu dem so überaus reichen thessalischen Sagenkreis gab es nichteinmal in Ansätzen, sondern der Befund schien sogar zu den Überlieferungen in vollem Gegensatz zu stehen.

Im Jahre 1953 begann der Unterzeichnete mit Hilfe des Deutschen Archäologischen Institutes und der Deutschen Forschungsgemeinschaft mit einer Sondierung an der Otzaki-Magula beim Dorfe Dendra nördlich von Larissa seine Forschungen, die in die eben skizzierten Probleme ein wenig Licht bringen sollten. Sie sollten aber auch die Anfänge des sesshaften Bauertums — die Grundlage jeder Zivilisation und Kultur — beleuchten. Gegen die fast allgemein akzeptierte Hypothese, dass die Sesklokultur die älteste Kultur des Südostens sei, haben wegen der hohen materiellen Entwicklung dieser Kultur schon immer Bedenken bestanden.

Schon die Sondierungen auf der Otzaki-Magula zeigten die volle Berechtigung dieser Bedenken. Nach Möglichkeit sollten allmählich die ersten Besiedlungsspuren dieses Raumes gefunden werden um festzustellen, wann die thessalische Ebene überhaupt zum ersten Male besiedelt war.

Andererseits sollte überprüft werden, ob die angenommene Hypothese vom Fehlen einer Kultur, die der mykenischen des Südens entspricht, tatsächlich zutrifft. Darüberhinaus sollte verfolgt werden, wie die Entwicklung bis zur Entstehung der geometrisch-archaischen Kultur-Koine des antiken Griechentums verlaufen ist.

Freilich war man sich bewusst, dass die Probleme bei diesen Untersuchungen nur angeschnitten werden können und eine genaue Schilderung der einzelnen Perioden zukünftigen Forschungen vorbehalten bleiben müsste. Es waren von Anfang an keine grossen Siedlungsgrabungen beabsichtigt, sondern die Arbeiten mehr darauf gerichtet, die Kulturabfolge festzustellen.

Entsprechend dieser Zielsetzung ist man bei den Arbeiten vorgegangen. Die Ergebnisse beruhen im wesentlichen auf den Schnitten, die meist um 30 m lang und bis zu 8 m breit waren. Mit diesen Schnitten konnten zuverlässig die Kulturabfolge, die Häusertypen und ihr Verhältnis zueinander innerhalb der Siedlung festgestellt werden. Freilich liess sich dabei ein Gesamtbild der Siedlungsart in den einzelnen Perioden nicht ermitteln. Dies bleibt die Aufgabe künftiger Ausgrabungen. Aufgrund unserer bisherigen Arbeiten auf den von uns erforschten Fundorten, der Otzaki-, Arapi-, Argissa- und der Soufli-Magula sowie in

Petra, Atrax und Kierion ergibt sich nachfolgend geschildertes Bild der Kulturentwicklung.

Es muss dabei ausdrücklich betont werden, dass damit keineswegs sämtliche Kulturphasen dieses Raumes erfasst worden sind. Wir haben an verschiedenen Fundorten neben dem genau bestimmbareren Material mehrere Einzelfunde gemacht, die nicht in die bisher von uns erarbeitete Periodenabfolge eingereiht werden können. Dies ist eine deutliche Warnung vor der Annahme, dass wir jetzt in diesem Raume alles überblicken.

Die Altsteinzeit

Die ältesten Funde, die wir machten, gehören der mittleren und der jüngeren Steinzeit an. Entlang des Peneios von Larissa aufwärts bis zum Dorfe Gunitza wurde an 14 Stellen altsteinzeitliches Material gefunden. Die meisten Fundstellen liegen auf den Schotterbänken im Flussbett selbst. Es handelt sich dabei um herausgewaschene Werkzeuge und fossile Knochen, die auf den Flussbänken bei Hochwasser abgelagert wurden. An einigen Stellen liegen die Fossilknochen und Werkzeuge eingebettet in einer alten Schotterterrasse und sind dort wohl von den Jägern, die am einstigen Flussufer ihre Mahlzeiten hielten, hinterlassen worden.

Es handelt sich hauptsächlich um Geräte — Handspitzen, Schaber, Klingen, Stichel, Bohrer undsofort — der Levallois-Mousterien — und der Aurignacienkultur. Einige auf Taf. 159 a gezeigte Beispiele mögen den Formenschatz dieser beiden Perioden verdeutlichen. An den Stellen, an denen die Funde noch « in situ » waren, lagen sie tief unter der jetzigen Humusoberfläche. Das Profil des gewachsenen Bodens zeigt, dass sich über der Zone der altsteinzeitlichen Funde drei mächtige Seeablagerungen befinden, die durch drei Humuszonen unterbrochen sind. Diese dunkleren Humuszonen beweisen, dass die nordost-thessalische Ebene bis zum Beginn der Gegenwart dreimal von einem mächtigen See überschwemmt war, zwischendurch aber immer wieder eine fruchtbare Landschaft gewesen ist.

Mit der Entdeckung dieser Funde wurden zum ersten Mal aus Griechenland und den übrigen Teilen der südlichen Balkanhalbinsel Funde der mittleren Altsteinzeit bekannt. Diese Entdeckungen werfen eine Reihe von Pro-

blemen auf, die hier natürlich nicht behandelt werden können, da vorher ein genaues Studium des vorhandenen Materiales sowie seine Ergänzung dringend notwendig sind. Wir können uns zunächst mit der Feststellung begnügen, dass die Hypothesen, die davon ausgehen, dass dieser Raum in der Altsteinzeit unbesiedelt war, jetzt unhaltbar geworden sind. Die Besiedlung muss, wie ein leider nur als Oberflächenfund geborgenes, in abbevilleientechnik hergestelltes Kernstück zeigt, spätestens während des mittleren Abschnittes der Altsteinzeit eingesetzt haben. Dieses Fundstück sowie die erwähnten Funde der Levallois-Mousterien — und Aurignacienkultur aus der Umgebung von Argissa und jene spätjungpaläolithischen Funde aus der Seidihöhle in Böotien sprechen eindeutig für die kontinuierliche Besiedlung Griechenlands mindestens während der zweiten Hälfte der Altsteinzeit.

Die mittlere Steinzeit

In der Aufschüttung des grossen Tumulus nordwestlich der Argissa-Magula am Peneios wurden zwei typische mikrolithische Geräte in Form eines Trapezes und eines Halbmondes gefunden.

Es gelang aber nicht, die Stelle zu finden, von der diese für die mittlere Steinzeit typischen Geräte stammen. Ihr Vorkommen lässt nur darauf schliessen, dass Siedlungen dieser Periode im thessalischen Raume zu erwarten sind.

Das präkeramische Neolithikum (Argissa I)

Im Sommer 1956 stiess man auf der Argissa Magula bei den Abschlussausgrabungen am Boden der Magula auf eine stellenweise bis zu 1 m mächtige Schicht, die deutliche Kultureinschlüsse enthielt, jedoch durch das völlige Fehlen von Keramik gekennzeichnet war. Im ersten Moment war unklar, um was für eine Ablagerung, die mit Kohle, Asche, Knochen, Muscheln und Steinwerkzeugen vermengt war, es sich handelt. Die Schnitte zeigten aber bald, dass es sich um die Reste von Hütten und Gruben handelt und damit um eine Siedlungsstelle. Es wurden auch Reste von Getreide und verschiedenen anderen Früchten gefunden. Die Knochen stammten ganz eindeutig überwiegend von kleinen Wiederkäuern (Schaf in allen Fällen, in denen die Bestimmung möglich war!). Durch

diese Beobachtungen wurde klar, dass es sich um die Reste einer Siedlung handelt, deren Bewohner Ackerbau und Viehzucht betrieben haben, aber noch keine Keramik herstellten.

Diese Entdeckung war eine kulturhistorisch sehr bedeutsame Feststellung, weil sie zeigte, dass die Besiedlung des thessalischen Raumes durch Ackerbauer schon zu einer Zeit stattgefunden hat, in der diese noch kein Tongeschirr hatten. Entsprechend diesem niedrigen Zivilisationsniveau sind die Funde ärmlich und bestehen im wesentlichen aus einer recht atypischen Steinindustrie. Charakteristisch sind dafür kleine trapezförmige Pfeilspitzen, Bohrer, Eckstichel, Kratzer und vor allem längere Klingen, die wohl in eine Holzfassung geschäftet waren (159 c).

Diese Klingen zeigen oft auf einer Seite eine glänzende Politur, die erkennen lässt, dass sie als Sicheleinlagen zum Schneiden silikathaltiger Gräser benutzt wurden. Neben diesen Werkzeugen gibt es sogenannte Ohrknöpfe aus Speckstein und gebranntem Ton, Perlen aus Schieferplättchen, Anhänger aus fossilen Knochen und Steatit, aus Marmor geschnittene Schminkpaletten undso weiter. Schliesslich ist eine Schleuderkugel aus gebranntem Ton zu erwähnen. Eine Eigenart der Ablagerungen dieser Periode sind die in Massen vorhandenen, in kleinste Stücke zertrümmerten Tierknochen.

Bemerkenswert ist weiter das Vorkommen der durch Hitze zerplatzten Kieselsteine. Es handelt sich hier offenbar um die Bruchstücke von Steinen die zerplatzt sind, als man sie erhitzt zum Garkochen in die Holz oder Kürbisgefässe mit der zubereiteten Speise geworfen hat. Die Nahrung bestand hauptsächlich aus Getreide, Hülsenfrüchten, Schaffleisch und Milch. Wie die Knochenuntersuchungen zeigten, spielte die Jagd keine nennenswerte Rolle. Die Menschen dieser Zeit bauten Hütten aus Pfosten und Lehm und verschiedenartige Gruben, die ihnen als Speicher, Keller undso weiter dienten.

Nach der Entdeckung der Funde dieser Periode auf der Argissa-Magula konnten ähnliche Funde auf der Soufli-Magula, in Sesklo und auf anderen Fundorten festgestellt werden. Wir können daraus schliessen, dass der thessalische Raum damals bereits sehr dicht von einer Ackerbau treibenden Bevölkerung besiedelt war und dass die

Träger dieser Wirtschaftsform keineswegs erst in einem fortgeschrittenen Stadium (Sesklo-Kultur) von auswärts eingewandert sind, wie das früher oft vermutet wurde. Da unter den Formen der Geräte manches an die mesolithische Kultur erinnert, könnte man annehmen, dass sich der Übergang von der Wirtschaftsform der Jäger und Sammler zum Bauerntum in Thessalien kontinuierlich vollzogen hat. Manche Anregung und diese oder jene Form mag vielleicht aus Vorderasien gekommen sein.

Die frühkeramische Periode

Oberhalb des eben beschriebenen Stratum wurde auf der Argissa-Magula ein Horizont (Argissa II) festgestellt, in dem sich die Reste einer viereckigen Pfostenhütte befanden. Diese Hütte hatte einen Fussboden aus gestampftem Lehm, eine Herdstelle und eine Feuergrube. Im Schutt der verbrannten Hütte und um sie herum fand man zahlreiche Bruchstücke von Gefäßen noch wenig entwickelten Charakters.

Der Ton ist meistens braun und leicht gemagert und die gelblich, bräunlich, rötlich oder grau bis schwarze Oberfläche ist gut geglättet und oft mechanisch poliert. Einige Scherben haben einen dünnen rötlichen Überzug. Entsprechend der noch recht wenig entwickelten Herstellungs- und Brandtechnik sind auch die Formen noch wenig entwickelt. Es handelt sich um kugelige und halbkugelige Formen, die keinen ausgeprägten Rand haben. An den Aussenwänden finden sich Schnurösen und der Boden ist abgerundet (Taf. 159 b). Hierzu kommen die üblichen Knochenfunde und etwas seltener Steingeräte, fast ausnahmslos Steinklingen. Die Mikrolithen der vorausgehenden Periode scheinen ausnahmslos zu fehlen, dagegen sind Schleuderkugeln eine übliche Erscheinung. Zwischen der präkeramischen und dieser Schicht scheint auf der Argissa-Magula eine Besiedlungslücke zu sein und es ist fraglich, ob ein direkter Zusammenhang auch anderswo besteht. Ähnliche Funde machten wir auch auf der Otzaki-Magula. Auch auf der Soufli-Magula und in Sesklo konnte festgestellt werden, dass eine ähnliche — wenn auch etwas anders gartete Schicht — die präkeramischen Ablagerungen dort überlagert.

Ähnliche Funde gibt es aus Halae, Nemea und Korinth sowie von Skyros und Nea Makri.

Die Proto-Sesklo-Periode (Argissa III, Otzaki IB)

Oberhalb der eben beschriebenen Ablagerungen setzen die Funde jener eigenartigen Kultur ein, deren Reste wir provisorisch als Proto-Sesklo-Kultur bezeichnet haben. Die Funde dieser Phase wurden zuerst von uns 1953 auf der Otzaki-Magula in den untersten Ablagerungen angetroffen. Auffallend für diese wohl länger andauernde Periode sind die hochentwickelte und reichhaltige Keramik und die aus Lehmziegeln erbauten Häuser.

Die Grundform bei der Keramik ist eine Kugel beziehungsweise Halbkugel, die mit einer Standleiste oder einem Konusfuss versehen ist (Taf. 160 b). Diese Keramik ist vorwiegend mit einem dicken kirschroten Überzug versehen. Daneben gibt es auch andersfarbige Überzüge sowie monochrome Gattungen, unter denen besonders eine porzellanartige auffällt.

Eine für diese Periode sehr typische Gattung ist die sogenannte «blacktopped» Ware, bei der Gefässrand und -inneres schwarz, die Aussen-seiten dagegen weiss bis cremegelb sind. Plastische Zierleisten und kleine Knubben sind nicht selten. Eine Besonderheit ist das Auftauchen der bemalten Keramik. Hier wird mit Kirsch- oder Ockerrot auf einen weissen Überzug oder auf den Tongrund gemalt. In einem Falle finden sich gemalte Menschendarstellungen. Neben den Tonvasen gibt es jetzt häufiger hervorragend gearbeitete Steinvasen. In dieser Zeit gibt es unter den Idolen wohlausgebildete plastische Frauendarstellungen.

Die Häuser sind in dieser Periode aus Lehmziegeln gebaut. Daneben gibt es aber auch Pfostenbauten und Kellergruben. Die Toten werden zum Teil innerhalb der Siedlung bestattet und erhalten Beigaben. Die Ernährungsgrundlage bildeten — wie schon in der vorhergehenden Periode — die Erträge des Ackerbaues und der Viehzucht, wobei Schaf und Ziege stark dominieren. Knochen von Rind und Schwein kommen selten vor, und die Knochen von wilden Tieren sind kaum vertreten.

Die Vor-Sesklo-Periode (Otzaki II, Arapi I)

In dem gerade besprochenen Zeitabschnitt war eine blühende Kultur entstanden. Auf der Otzaki-, der Argissa- und der Arapi-Magula

sind die Funde der darauffolgenden Periode durch einen starken Rückfall ins Primitive gekennzeichnet. Die bemalte Keramik ist verschwunden und die übrige Keramik ist dickwandig, gröber und weniger gut gebrannt. Dasselbe kann von der Behandlung der Oberfläche gesagt werden. Es lassen sich bei der Keramik drei Stufen unterscheiden. Die erste Stufe enthält monochrome, grobe geglättete Ware. Die Formen erinnern nur entfernt an jene der vorausgegangenen Periode und es ist auffallend, dass die Gefässe jetzt immer häufiger einen flachen Boden haben. In der nächsten Unterstufe taucht die sogenannte Barbotinekeramik auf, bei der die Oberfläche mit Finger- und Nagelabdrücken und -zwicken rauh-bäuerlich verziert ist. Am Schluss dieser Phase treten mit einem kammartigen Gerät eingedrückte Ornamente (sog. «Cardiumware») auf (Taf. 105 c).

Neben den aus Lehmziegeln weniger solide gebauten Häusern gibt es jetzt häufiger kleine Hütten, deren Wände aus Reisig und Lehm errichtet waren. Von diesen Hütten ist oftmals nur der schlecht gestampfte Boden erhalten. Es fällt auf, dass es jetzt viele schematisch geformte Idole gibt, die weder in der Ausführung noch in der Haltung den schönen Idolen der vorhergehenden Periode entsprechen. Füsse, Hände und sonstige Körperteile sind lediglich durch Einritzungen in den Tonklumpen angedeutet.

Die Überreste dieser Phase sind seit einiger Zeit von etlichen Stationen in Nordostthessalien bekannt. In den letzten Jahren fand man die Reste dieser Periode auch in West- und Südthessalien. Dies zeigt deutlich, dass es sich bei diesen Funden nicht um eine Lokalentwicklung in Nordostthessalien handeln kann.

Die Sesklo-Periode (Otzaki III)

In den folgenden Ablagerungen beginnt auf der Otzaki-Magula bei 4 m unter dem Nullpunkt eine neue Periode, die im wesentlichen das enthält, was wir bis jetzt als Sesklo-Kultur bezeichnen. Die Ablagerungen dieser Kultur sind auf der Otzaki-Magula fast vier Meter stark und es lassen sich acht Bauperioden unterscheiden. Dabei konnte beobachtet werden, dass die Häuser bis zu fünfmal auf der gleichen Stelle und in der gleichen Grösse übereinander gebaut worden sind. Neben den Häusern vom so-

nannten Tsanglityp kommen öfters einfache Rechteckformen vor. Zwei Gebäude haben Megaronform.

Die Häuser sind, wie auch die Herdstellen, aus grossen Lehmziegeln errichtet und die Fussböden sind sorgfältig hergerichtet. Die Häuser standen in Zeilen hintereinander, so dass in der Siedlung schmale Gassen entstanden.

Aufgrund der stratigraphischen Beobachtungen lassen sich auf der Otzaki-Magula drei ineinanderübergehende Entwicklungsphasen der Sesklo-Kultur unterscheiden, in denen die Gefässformen, die Maltechnik und die Ornamente eine deutliche Entwicklung durchmachen (Taf. 161 a).

In der ersten Periode sind die Motive der Bemalung straff und präzise gezeichnet. Im Laufe der Zeit verfallen sie aber immer mehr. Neben der bemalten Keramik, die relativ selten ist, besteht die Masse des Haushaltsgeschirrs aus monochromen, zum Teil mit rotem Überzug versehenen Gattungen. Die Tonidole der «Magna Mater» sind jetzt wieder wohlgeformt und daneben gibt es auch Tauben- und Widderdarstellungen. Wie die Maltechnik weisen auch die Idolformen Zusammenhänge mit der Proto-Sesklo-Kultur auf. Die Ernährungsbasis sind ausschliesslich Ackerbau und Viehzucht und neben Schaf und Ziege beginnen jetzt Rind und Schwein eine grössere Rolle zu spielen.

Von gejagten Tieren sind nur wenige Reste gefunden worden. Innerhalb der Siedlung wurden keine Spuren von Bestattungen gefunden.

Die Dimini-Periode (Otzaki IV, Arapi II und III, Argissa)

Phase der neolithischen mattbemalten Ware (Arapi II)

Auf der Otzaki-, der Arapi- und der Argissa-Magula wurden reichlich Reste der Dimini-Periode gefunden, aber diese Ablagerungen sind auf allen Fundstellen sehr gestört. Freilich ist eindeutig, dass diese Schichten jünger sind, als die der Sesklo-Kultur. Auf der benachbarten Arapi-Magula sind die Ablagerungen der Dimini-Periode beinahe 3 m stark und hier zeigte sich zum ersten Male deutlich, dass die bisher als Reste einer einheitlichen Dimini-Kultur bezeichneten Funde eigentlich von mehreren verschiedenartigen Kulturen stammen. Insgesamt lassen sich stratigraphisch mindestens

vier Phasen die vielleicht gar einzelne Kulturen darstellen, mehr oder weniger deutlich voneinander unterscheiden.

Die älteste ist durch die bemalten keramischen Gattungen gekennzeichnet, die wir in Mittelgriechenland reichlich antreffen und dort neolithische Mattmalerei nennen. Neben dieser mattbemalten Keramik gibt es viele monochrome Gattungen, die meist ledergelb, rötlich, grau und schwärzlich gefärbt sind. Bei der schwarz polierten Gattung kommen oft einpolierte Ornamente oder dickstrichige weisse Bemalungen vor.

Auch Ritz- und Rillenornamente sind üblich. Es taucht jetzt eine ganze Reihe neuer Gefässformen mit Knick auf, ausserdem zweihenkelige Amphoren, Schalen undsofort (Taf. 161 b). Über die Siedlungsart lässt sich aufgrund unserer Grabungen wenig sagen, es scheinen aber Lehmziegelhäuser, wenn auch sehr wenig solide gebaut, zu existieren. Daneben gibt es Pfostenbauten.

Arapi-Phase (Arapi III, Otzaki, Argissa)

Auf die Ablagerungen dieser Periode auf der Arapi-Magula folgt, wie später von D. Theocharis auch an anderen Siedlungsplätzen in Thessalien festgestellt wurde, ein fast 1 m mächtiges Stratum mit ganz anders gearteter Keramik.

Eine der Gattungen hat himbeerroten Überzug, auf den mit weisser oder grauschwarzer Farbe in dicken Bändern gemalt ist. Die Mäander oder Spiralmotive fehlen noch. Auffallend sind häufig vorkommende Motive, die wie stilisierte Tier- und Menschendarstellungen wirken (Taf. 161 c).

Bei der zweiten Gattung wird mit dunkelbrauner Farbe (B 3a 3) und oft zusätzlich noch mit einer warmen, ockerroten Farbe (B 3γ) (polychrom) auf mattem, weissem Überzug gemalt. Daneben gibt es zahlreiche andere Gattungen, von denen einige in der bäuerlichen « Barbotineart » mit Nageleindrücken verziert sind.

Daneben gibt es schwarzpolierte Keramik, die jedoch dünnwandig und auf der Innenseite fast ausnahmslos braunrötlich ist. Jetzt erscheinen die eleganten Fruchtständer und -schalen mit leicht eingezogenem Rand. Die Erzeuger dieser farbenfrohen Keramik lebten in Häusern, die aus Lehmziegeln oder Pfosten gebaut waren.

Kennzeichnend sind für diese und die folgenden Perioden die tiefen Befestigungsgräben, die sie um ihre Siedlungen gezogen haben, durch die die darunterliegenden Schichten oft schwer in Mitleidenschaft gezogen wurden.

Die Otzaki-Periode (Otzaki IV, Argissa)

Ein schöner, geschlossener Befund dieser Zeit stammt aus den Gruben der Argissa-Magula. Weitere reiche Funde sind in den oberen Ablagerungen der Dimini-Zeit auf der Otzaki-Magula gemacht worden. Diese Periode ist ohne Zweifel eine Fortsetzung der vorangehenden, bereichert durch verschiedene neue Elemente, die die Annahme nahe legen, dass fremde Einflüsse gewirkt haben müssen. Das Fortleben spiegelt sich hauptsächlich in der Keramik (Taf. 162 a).

Zunächst fällt auf, dass die beiden Gattungen mit Bemalung auf weissem, mattem Überzug stark zurücktreten. Trotzdem scheint die jetzt übliche Malweise mit weisser und schokoladebrauner Farbe auf himbeerrotem Überzug eine direkte Entwicklung der gleichen Gattungen der vorhergehenden Stufe zu sein. Auch das Grundprinzip der ornamentalen Bemalung, eine Art Rahmenstil, ist das gleiche. Daneben treten aber zahlreiche neue Momente auf.

Es sind dies die spiraloiden und sonstigen kurvilinearen Motive, die alles beherrschen. Dazu kommen die echten Spiral- und Mäandermotive, die im Laufe der Zeit zu immer komplizierteren Motivkombinationen vereinfacht werden. Gleichzeitig wird die mit grossen Spiralen polychrom verzierte B 3β - Gattung üblich.

Halten wir nach neuen Elementen in dem Material der Otzaki-Periode Ausschau, so fällt auf, dass in dieser Periode die Keramik mit geritzter Verzierung eine besondere Rolle spielt. Von Otzaki und Argissa selbst haben wir relativ viele Funde dieser Art. Der Ton, aus dem diese Stücke hergestellt sind, ist erstaunlich schlecht durchgearbeitet, mit grobem Sand gemagert und ungenügend gebrannt. Die Oberfläche ist bei dieser « barbarischen » Gattung mit Ornamenten aus scharf eingeschnittenen Linien verziert. Zu diesen eigenartig primitiven technischen Merkmalen kommen neue Motive: Winkelbänder, Treppennuster, Mäanderhaken, Mäandergeflechte, Spiralen undsofort

und vor allem das System der unendlichen (Rapport) Muster. Manches Stück dieser Gruppe erinnert an die Erzeugnisse der Theiss- und der späten Bückkultur in Ungarn, wenn auch die Gefässformen fast völlig anders sind. Man kann sich des Eindruckes nicht erwehren, dass die Hersteller dieser primitiven Keramik nicht identisch sind mit den Erzeugern der feinen, technisch hochentwickelten bodenständigen Gattungen. Man ist geneigt, anzunehmen, dass die Erzeuger der « barbarischen » Ware Fremdlinge waren. Die Herkunft dieser « prähistorisch-barbarischen » Gruppe bleibt ein Problem.

Über die Siedlungsart und die Bauweise dieser Leute wissen wir wenig. Auffallend ist, dass das Material dieser Periode in sehr geräumigen Gruben, Befestigungsgräben und grossen Pfostenlöchern gefunden wurde. Erst grössere Flächengrabungen werden Aufschluss über die Siedlungsart geben können.

Die klassische Dimini-Periode (Otzaki IV)

Der Übergang zu der nächsten und letzten Stufe der Dimini-Kultur ist auf der Otzaki-Magula fliessend. Die polychromen Gattungen scheinen völlig zurückzutreten und auch die Keramik mit weissem Überzug verliert sich ganz. Der Überzug der Gefässe wird immer dünner, die Durcharbeitung des Tones und der Brand besser. Es wird fast ausschliesslich mit dunkelbrauner Farbe gemalt. Die Ornamente nehmen immer mehr jenen heterogenen Charakter an, wie er zur Genüge von den klassischen Dimini-Vasen bekannt ist, die ein Bild völliger ornamentaler Auflösung zeigen. Auf der Otzaki-Magula erscheint jetzt auch die echte importierte Dimini-Ware.

Über die Bautätigkeit lässt sich aufgrund unserer Ausgrabungen wenig sagen, da die entsprechenden Strata sehr umgelagert sind. Ohne Zweifel spielten auch jetzt Befestigungsgräben eine grosse Rolle.

Larissa-Kultur (Otzaki V, Arapi, Soufli-Magula)

Die Zeitstellung dieser Kultur ist noch nicht völlig gesichert. Wir wissen bisher, dass die schwarzpolierte Keramik während der Sesklo-Kultur nicht üblich ist und mit der Stufe der « neolithischen » Malerei am Anfang der Dimini

-Periode in Thessalien zum ersten Male reichlicher auftritt und seitdem, in Gebrauch bleibt. Es ist also falsch, sämtliche schwarzpolierten Vasen der Larissa-Kultur zuzuschreiben. Durch die reichlichen Funde von Otzaki und aus der Grube der Arapi-Magula sind die charakteristischen Eigenschaften dieser Kultur genügend geklärt.

Die Keramik (Taf. 162 b) ist oft erstaunlich dünnwandig und im Bruch einfarbig schwarz bis grau. Innen- und Aussenseite sind von annähernd gleicher Farbe. Als Verzierungen treten feine Riffelung und dünnstrichige weisse Bemalung auf, sowie sehr charakteristische kleine plastische Dellen unter dem Gefässrand und an der Schulter. Auch gibt es feingeritzte Mäander- und Spiralmuster. Nur vereinzelt kommen einpolierte Ornamente vor.

Sehr typisch sind Gefässe mit S-förmigen Profilen, die die bekannten Edelmetallvasen von Euböa variieren. Fast alle Vasentypen ahmen Metallvorbilder nach.

Über die Bauweise der Erzeuger dieser Keramik wissen wir wenig. Es wurden glockenförmige Vorratsgruben, flache Gruben — wohl Wohngruben — Verteidigungsgräben und Wallanlagen mit mächtigen Pfosten und Pfostenlöchern von grossen Bauten festgestellt.

Auf der Soufli-Magula machten wir die überraschende Entdeckung, dass die Träger dieser Kultur einige hundert Meter von der Siedlung entfernt in Brandgräbern bestattet hatten.

Die Rachmani-Periode (Otzaki VI)

Auf der Otzaki-Magula fand man — in die Ablagerungen der Dimini- und der Larissa-Periode eingegraben — grosse Kellergruben und Verteidigungsgräben, die eine beträchtliche Anzahl der schon genügend bekannten Funde der Rachmani-Periode erbrachten. Es handelt sich um eine eigenartige Keramik mit orange-farbenem bis himbeerrotem Überzug, der oft fleckig gebrannt ist. Dieser fleckige Brand ist ohne Zweifel eine bewusste Verzierung. Weiter fanden sich hier viele Stücke der Gattungen mit der « crusted » Verzierung in weisser und rosa-roter Farbe. Neben zahlreichen Schalen und Topfformen taucht jetzt auch der Askos auf (Taf. 162 c).

Die frühe Bronzezeit (Argissa)

Auf der Argissa-Magula liegen oberhalb der

Ablagerungen der Dimini-Periode, beziehungsweise in diese hineingegraben, umfangreiche Reste der frühen Bronzezeit. Aufgrund der Überschneidungen lassen sich drei Perioden unterscheiden, von denen die erste unmittelbar an die Rachmani-Periode anschliesst. Die Funde der frühen Bronzezeit sind hier in den Gefässformen den Funden der Früh-Helladisch I Periode in Mittel- und Südgriechenland ähnlich.

In der nächsten Periode erscheint auf der Argissa-Magula reichlich das aus Mittelgriechenland importierte Urfirnisgeschirr. Bei den einheimischen Vasen sind die Formen der importierten Keramik nachgeahmt worden (Taf. 163 a, b), allerdings sind sie meistens nur gebläutet und mit einem polierten Überzug versehen.

Eine echte einheimische thessalische Urfirnisware scheint zu fehlen.

Die dritte Phase ist gekennzeichnet durch das geringe Vorkommen der importierten Urfirnisware und durch eine einheimische Keramik, die mit einem rötlichen oder braunen Überzug versehen ist. Die Formen sind jenen der späten früh-helladischen Kultur in Mittelgriechenland sehr ähnlich. Bemerkenswert ist, dass in den verbrannten Häusern des letzten Abschnittes der frühen Bronzezeit eine primitive, handgemachte Keramik erscheint, die schlecht geformt und mangelhaft gebrannt ist. Die Stücke sind schwärzlich oder grau und die Oberfläche mit Streichpolitur versehen. Mit dieser Ware kündigt sich eine neue Zeit an. Um die frühbronzezeitliche Siedlung auf der Argissa-Magula zogen sich tiefe Verteidigungsgräben. Die Häuser waren viereckig aus Pfosten und Reisig gebaut und mit Lehm verschmiert. Dieser Periode machte eine Katastrophe ein Ende, in der sämtliche Häuser verbrannten.

Die Feststellung, dass diese Periode in Thessalien existiert und die Dimini-Schichten überlagert, hat den eindeutigen Beweis erbracht, dass die Reste der Dimini-Periode älter als die der Früh-Helladischen-Kultur sind. Damit ist ein langumstrittenes Problem gelöst worden.

Die mittlere Bronzezeit (Argissa, Soufli-Magula)

Auf der Argissa-Magula sind mächtige Ablagerungen der mittleren Bronzezeit mit insgesamt sieben übereinanderliegenden Bauperioden gefunden worden, die eine — wenn auch lang-

same — Entwicklung während dieses Zeitabschnittes erkennen lassen. Diese Entwicklung kann hier im einzelnen nicht beschrieben werden.

Die Keramik ist besonders am Beginn schlecht geformt. Jetzt gibt es zahlreiche zweihenkelige Vasentypen und die grossen kesselartigen Schalen. Die Formen unterscheiden sich grundlegend von jenen der frühen Bronzezeit und wir müssen — nicht nur wegen der Zerstörung der frühbronzezeitlichen Siedlung — annehmen, dass jetzt eine neue Bevölkerung nach Thessalien eingewandert war. Die in den südlicheren Regionen Griechenlands so übliche, auf der Drehscheibe hergestellte mynische Keramik kommt in Thessalien nur als Import vor (Taf. 163 c).

Die Häuser des frühen Abschnittes dieser Periode sind verhältnismässig leichte Bauten, die unter Zuhilfenahme von Lehmziegeln errichtet wurden. Später haben die Häuser fast ausnahmslos — dies zeigte sich zum ersten Male auf den von uns erforschten Fundorten — Steinfundamente. Hier und da scheinen auch die aufgehenden Mauern aus Stein gebaut gewesen zu sein und sonst aus Lehmziegeln. In allen Häusern finden sich kastenförmige, aus Ton gebaute Getreidespeicher und dicht daneben die viereckigen, offenen Herdstellen. Die Häuser erinnern zum Teil sehr stark an jene der mittel-helladischen Zeit aus Eutresis.

Die späte Bronzezeit (Taf. 164 b, c, 165)

Ähnliche Häuser entdeckten wir bei den Ausgrabungen auf der Halbinsel Petra am Boibi-See. In diesen Häusern fand sich eine späte Fortsetzung der Keramik, wie sie auf der Argissa-Magula reichlich angetroffen wird. Daneben gibt es hier auch Bruchstücke von mattbemalten Vasen und, was noch wichtiger ist, Stücke, die mit einem roten Überzug versehen sind, wie er im Süden nicht selten auf Vasen der Spät-Helladisch I-Periode vorkommt. Weiter fand man hier wie auch auf der Argissa-Magula über den Ablagerungen der mittleren Bronzezeit die Reste einer einheimischen Keramik, die etwa den Funden der Spät-Helladisch II-III Periode im Süden gleichgesetzt werden können. Die gemalten Ornamente sind hier gröber ausgeführt, die Bänder weit gezogen und der Firnis nicht so gut. Trotzdem kann aber kein Zweifel sein — umsomehr, als

diese Keramik in grossen Mengen auftritt — dass es sich um eine thessalische Production der mykenischen Zeit handelt. Wichtig erscheint, dass diese einheimische mykenische Keramik reichlich in der Ebene um die Argissa-Magula und um andere Magulen in Thessalien zu finden ist, sowie um die Inselberge Petra, Ktouri und sofort. Diese Beobachtungen, die jetzt auch durch die Forschungen von D. Theocharis bestätigt wurden, zeigen immer deutlicher, dass keine Rede davon sein kann, dass die bäuerliche Kultur der mittleren Bronzezeit in Thessalien bis in die klassische Zeit angedauert habe und es nie zur Ausbildung einer einheimischen mykenischen Periode gekommen sei.

Eisenzeit

Die Untersuchungen auf der Argissa-Magula und in ihrer Umgebung, auf Petra, in Atrax und in Kierion zeigten, dass an allen diesen Fundorten die Entwicklung kontinuierlich bis in die hellenistische Zeit angedauert hat. Es würde zu weit führen, die Kontinuität hier im einzelnen zu belegen. Es mag nur gesagt sein, dass eine echte geometrische Periode in Thessalien durchaus vorhanden war und dass diese Landschaft in der archaischen Zeit eine Blüte erlebt zu haben scheint.

Mit diesen kurzen Ausführungen sind die Ergebnisse unserer Arbeiten in Thessalien von 1953 bis 1959 nur angedeutet. Ein genaueres Bild geben folgende vorläufige Veröffentlichungen :

- V. Milojević, Vorberichte. Arch. Anz. 1954, 1 ff.
- V. Milojević, Forschungsberichte, Die Ausgrabungen in Thessalien (Ergebnisse und Probleme). Historia IV (1955), H. 4. Arch. Anz. 1955, 157 ff. und 182 ff.
- P.R. Franke, Eine bisher unbekannte thessalische Münze aus Argissa. Arch. Anz. 1955, 231 ff.
- V. Milojević, Die erste präkeramische bäuerliche Siedlung der Jungsteinzeit in Europa. Germania 34 (1956), 208 ff. Arch. Anz. 1956, 141 ff.
- P.R. Franke, Drei neue Inschriften aus Thessalien. Arch. Anz. 1956, 183 ff.
- J. Boessneck, Zu den Tierknochen aus neoli-

thischen Siedlungen Thessaliens. 36. Ber. RGK 1955 (1956) 1 ff.

- V. Milojević, Die neuen mittel- und altpaläolithischen Funde von der Balkanhalbinsel. Germania 36, (1958), 319 ff.
- V. Milojević, Die Ausgrabungen bei der Soufli-Magula. Arch. Anz. 1958, 56 ff.
- H. Biesantz, Bericht über Ausgrabungen im Gebiete der Gremnos-Magula bei Larissa im Frühjahr 1958. Arch. Anz. 1957, 37 ff.
- H. Biesantz, Griechisch-römische Altertümer in Larissa und Umgebung, Arch. Anz. 1958, 74 ff.
- V. Milojević, Ausgrabungen in Thessalien. in : Neue Deutsche Ausgrabungen im Mittelmeergebiet und im Vorderen Orient (1959) 225 ff.
- V. Milojević, Bericht über Ausgrabungen in Thessalien 1958. Arch. Anz. 1959, 36 ff.
- V. Milojević, Präkeramisches Neolithikum auf der Balkanhalbinsel. Germania 38 (1960), 320 ff.
- V. Milojević, Hauptergebnisse der Deutschen Ausgrabungen in Thessalien 1953 - 1958 (1960) auch : Jahrb. RGZM 6 (1959), 1 ff.
- V. Milojević, Bericht über die Ausgrabungen und Arbeiten in Thessalien im Herbst 1959. Arch. Anz. 1960, 150 ff.
- Endgültige Veröffentlichungen sind im Gange und soeben ist der erste Band einer solchen Reihe « Beiträge zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeerkulturraumes » unter dem Titel « Die Deutschen Ausgrabungen auf der Argissa-Magula in Thessalien I : V. Milojević, J. Boessneck u. M. Hopf, Das präkeramische Neolithikum sowie die Tier- und Pflanzenreste » (1962) erschienen.

VLADIMIR MILOJEVIĆ

*

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΝΕΑ ΑΓΧΙΑΛΟΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΘΗΒΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ἰπὸ τῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων ἀνετέθη τὸ 1959 εἰς τὸν Ἐπιμελητὴν (Π. Λαζαρίδην) δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας, ὁ γενικὸς καθαρισμὸς τῶν μνημείων καὶ ἡ περίφραξις ὀλοκλήρου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου μετὰ τοῦ λόφου τῆς Πυράσου καὶ τῶν ἀνεσκαμμένων παλαιοχριστιανικῶν κτισμάτων.

Ἐπίσης ὁ Ἐπιμελητὴς ἐνήργησε κατὰ τὸ 1960, ὡς συνεργάτης τοῦ ἀνασκαφέως τῆς Ν. Ἀγχιάλου καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀνασκαφικὴν ἐρευναν, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς βασιλικῆς Β' (βλ. Γ. Σωτηρίου, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας, Ἀθήναι 1931, σ. 111 - 138), ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς διερεύνησιν τῶν θεμελιῶν κοσμικοῦ κτίσματος εἰς τὸν μεταξὺ τῶν βασιλικῶν Α καὶ Β χώρων, κάτωθεν τοῦ λόφου τῆς Πυράσου, τοῦ ὁποῦ ἡ κλίμαξ ἐπεσημάνθη κατὰ τὰς δοκιμαίας τὰς ἐνεργηθείσας ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου τὸ ἔτος 1956 (ΠΑΕ 1956, σ. 111 - 113, εἰκ. 2).

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρένης ταύτης ἐδημοσιεύθησαν ἤδη εἰς τὸ Ἔργον 1960 (σ. 61 - 67).

ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

*

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

ΑΙΤΩΛΙΑ

Ἐν Ἀγρινίῳ χάρις εἰς τὴν γνωστὴν γενναιοδωρίαν τῶν ἀδελφῶν Παπαστράτου ἀνηγέρθη ἐπὶ οἰκοπέδῳ τοῦ Δήμου Μουσεῖον, ὅπου συνεκεντρώθησαν τὰ παρὰ τοῦ τέως φύλακος Νικ. Μόσιου κυρίως περισυλλεγένητα ἀρχαῖα. Εἰς τὴν πρώτην τῶν δύο εὐρυχώρων αἰθουσῶν τοῦ Μουσείου ἐξετέθησαν τὰ διάφορα ἐπιτύμβια ὡς: Μικρὸν μαρμάρινον ἀνάγλυφον κόρης ἐκ Πλευρώνου (5ου αἰ.), τμήμα ἑτέρου ὀλίγον νεωτέρου μαρμαρίνου ἀναγλύφου μετὰ παράστασιν κόρης, σειρά ἐνεπιγράφων ἐκ λίθου Ἀστακοῦ στηλῶν, μεταξύ δὲ αὐτῶν καὶ τὸ τμήμα στήλης μετ' ἀναγλύφου σειρήνος ἐπὶ ρόδακος ἐξ Ἀρσινόης¹, μαρμάρινον τεμάχιον διασῶζον τμήμα τοῦ ἱματίου καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς νέου κρατοῦσης ἀρύβαλλον,

1. Fraser and Rönne, Boeotian and West Greek tombstones Π 142 κ. ἔ. Πίν. 25, Strat. 2; Ars. 2, 4, 5.

τεμάχιον μαρμαρίνου ἀναγλύφου μετὰ ἑλληνιστικοῦ κράνου², δύο γυναικεῖα ἀγάλματα καὶ κορμὸς γυνῆς Ἀφροδίτης μικρότερα τοῦ φυσικοῦ ἐκ Τριχονίου (Γαβαλοῦς), ὡς καὶ διάφοροι ἐπιγραφαί, ἐξ ὧν δύο στήλαι ἐκ Παλαιομανίνης, φέρουσαι ἢ μία τὴν ἐπιγραφή ἌΤΡΟ ἐ μ ἰ (6ου αἰ.) καὶ ἡ ἄλλη μετὰ τριγωνικοῦ ἀετωματίου τὰς ἐπιγραφὰς *Θίβρονος Μυίλοο* (5ου αἰ.), *Λαδάμας* (2ου π.Χ. αἰ.).

Εἰς τὴν δευτέραν αἴθουσαν ἐκτίθενται πῆλινα ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτά, ἐπιτύμβιοι στήλαι προσωρινῶς καὶ ἐντὸς προθήκης ἀγγεῖα, εἰδῶλια πῆλινα καὶ χαλκὰ ἀντικείμενα κυρίως ἐκ Στράτου.

Μεγάλῃ συλλογῇ προϊστορικῶν αἰχμῶν δοράτων καὶ βελῶν ἐκ πυριτολίθου, λεπίδες ὀψιανοῦ, προέρχονται, πλὴν ὀλίγων ἐξ ἀρχαίου Ἀγρινίου, ἐκ τῆς παρὰ τὴν Στράτον θέσεως Παλιόκαστρο, ὅθεν πιθανότατα περισυλλεγήσαν καὶ λίθιναι ἄξιναι καὶ σμίλη, σφονδύλια ἐκ στεατίτου, μολύβδου καὶ πηλοῦ, ὄστρακον μετὰ τῆς λήξεως τῆς λαβῆς ἐγχρώμου ὑστερονεολιθικοῦ ἀγγείου, τμήμα τοῦ ποδὸς τεφρᾶς μινυεῖου ὑψίποδος κύλικος, ὁ πὺξ μετὰ τῆς βάσεως ὑψίποδος ὑστεροελλαδικῆς κύλικος.

Τὸ Μουσεῖον δὲν εἶναι ἀκόμη προσιτὸν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας.

Ἐν Πλευρώνῃ ἢ εἰς τὸ κέντρον τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου ἀσβεστοκάμιнос³ δὲν λειτουργεῖ πλέον, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπεχώσθη ἀγνωστοὶ δὲ αἱ προξενθεῖσαι ζημίαι εἰς τὸ κοῖλον, διότι τὰ ἐδῶλια ἐπικαλύπτονται διὰ τῶν πρὸς ἀσβεστοποίησιν ἀργολίθων. Περισσότεροι τῶν τριῶν τάφων μακεδονικοῦ τύπου ἔχουν συληθῆ, ἐξ ὧν δύο ἢ τρεῖς παρὰ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου Α καὶ ὁ μεγαλύτερος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς Δ παρὰ τὴν ἀτραπὸν τῆς ἄγουσαν ἐκ τῆς πύλης τοῦ φρουρίου Β κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Noack⁴.

Τοῦ κατὰ τὸ ἰσοδομικὸν σύστημα ἐκ πλίνθων ἀμμολίθου ἐκτισμένου τάφου⁵, γνωστοῦ εἰς τοὺς περιοίκους ὡς τάφου τοῦ Εὐήνου, ἐν θέσει Παλιόρογγο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς δχθης τοῦ Εὐήνου παρὰ τὸν ἀγροτικὸν συνοικισμὸν Μπερμπάτι, ἔχει κατακρημνίσει ὁ ποταμὸς τοὺς δύο παραπλευροὺς θαλάμους (διαστάσεων 2,20 X 1,10 μ. ἐκάστου) διασῶζεται ὁ μεγαλύτερος θάλαμος ὕψ. 1,75 μ., μῆκ. 2,50 μ., πλάτ. 1,85 μ. Πίν. 166 β).

2. Τοῦ τύπου Winter, Alexander Sarkophag Πίν. 2, 5, 6 ἰδῶς. Κράνος ἐκ Μήλου εἰς Antiquarium Βερολίνου καὶ εἰς Μουσεῖον Λούβρου, von Lipperheide, Antike Helme εἰκ. 157 ἀρ. 8, 158, ἀρ. 367.

3. Kirsten, A A 1941, 101.

4. R. E, XXI, 249.

5. Ρωμαῖος, Ἀρχ. Δελτίον 1916, Παράρτημα 45.